

Stavangeren

Medlemsblad for Byhistorisk Forening Stavanger

Nr. 2 2008 – 18. årgang

I redaksjonen: Vigdis Hovda, Axel H. Leversen, Kjell Petter Løhre og Hans E. Næss.

Leder	3
Av Hans E. Næss	
En fortelling om tre platter	4
Av Jan Gjerde	
Kongsgård avløste skolen i hederskronte Kirkegt. 2	9
Av Hans Eyvind Næss	
Torvet/Torget tusenårsstedet i Stavanger (2)	14
Av Gunnar A. Skadberg	
Dør med preg	33
Av Axel H. Leversen	
Barndomsminner fra Stavanger på begynnelsen av 1940-tallet	35
Av Hans Jakob Andreassen	

Medlemskap tegnes ved innbetaling av kr. 300,- for enkeltmedlemmer og kr. 450,- for familiemedlemmer. Institusjonsmedlemskap kr. 200,- Beløpet innbetales til konto 3201.25.37300.

Adresse: Postboks 351, 4001 Stavanger. www.byhistoriskforening.org
Org.Nr. 984 289 669

ISSN 0806 - 184X

Program for Byhistorisk forening 2008

www.byhistoriskforening.org

Onsdag 20. februar

Foredrag av Engwall Pahr-Iversen med tittel:

«Mirakelbrødre og kolosterjomfruer – byhistorier»

Sted: Arkologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 26. mars

Foredrag av Grete Storholm med tittel :

«Kolonihagenes historie i Stavanger»

Sted: Arkologisk Museum. Kl. 19.00

Tirsdag 22. april

Foredrag av Jone Laugaland med tittel:

«Fjordabåtene. Ryfylke – Stavanger. Båtenes betydning for regionen»

Sted: Arkologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 28. mai

Byvandring med Gunnar Skadberg som guide

«På kant med loven – glimt fra Stavangers lokalhistorie»

Sted: Kiellandhagen. Kl. 19.00

Onsdag 27. august

Byvandring med Grete Storholm som guide

«Vandring i kolonihagene Strømvig – Rosendal/Ramsvig»

Sted: Strømvig. Kl. 19.00

Onsdag 24. september

Foredrag av Øistein Døvik med tittel:

«Jernbanen i Stavanger – Fortid og Fremtid»

Sted: Arkologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 29. oktober

Foredrag av Gunnar Nerheim med tittel:

«Smedvig Familiens virke/betydning for Stavanger»

Sted: Arkologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 26. november

Foredrag/fotovandring av Axel Leversen med tittel:

«Stavanger i eldre tider – en fotovandring»

Sted: Arkologisk Museum. Kl. 19.00

Lederens spalte

Formidling av kunnskap om byen vår

Det siste året har vist en stor og økende interesse for kunnskap om Stavangers rike og spennende historie. Foreningen har relativt få foredrag og byvandring per år, men hver gang det står en foredragsholder klar på talerstolen i auditoriet i Arkeologisk Museum eller en guide klar til å ta interesserte med rundt i byen, ja så er det «stappfullt» hus. Ja, byvandringene er blitt så populære at de er blitt et rent medlemstiltak fordi påmeldingen er så stor at det ikke hadde vært mulig for guiden å forholde seg til flere enn den store flokk medlemmer som møter frem utelukkende fordi de har notert seg datoen fra foreningens programoversikt i medlemsbladet.

Mens andre foreninger sliter med oppslutning, så er vi i den motsatte situasjon, som for en tid siden da det ikke var plass i auditoriet på AMS til alle fremmøtte til et av foredragene, eller nå nylig da kåseriet om Fjordabåtene samlet nesten 100 tilhørere trass i at det var årets første fine vårdag.

Hva skyldes dette?

Selv tror jeg at foreningen makter og nå frem med informasjon og formidling av temaer som har interesse på tvers av alder og kjønn, på tvers av fagfolk og amatører, på tvers av alle yrker og profesjonsinteresser. Jeg tror at oppslutningen viser at den muntlige og spennende kunnskapsformidling for mange mennesker er mer fascinerende enn lesing av omfattende faglige fremstillinger. Samtidig har både foredragene og byvandringene et sosialt preg som gjør dem en spesiell verdi nettopp fordi mange ulike mennesker fra hele regionen treffer hverandre som et interessert og engasjert byfelleskap og mottar kunnskap i en lett form som har et faglig solid innhold. Møtene er ikke bare mottak av informasjon men et sted for drøs og samtale og diskusjon.

«Stavangeren» supplerer dette bildet av lett og forståelig formidling med sine mange varierte tema i tid og rom. Og selv om lesingen i seg selv ikke er sosial, så har de mange temaartikler, som også i dette nummeret, stor informasjonsverdi i en lettlest form. Og de er egnet for diskusjon ved neste korsvei. Det samme gjelder foreningens websider, som nå er under utvidelse og utvikling. Byhistorie på foreningens nettsider supplerer altså dette bildet av lett tilgjengelig formidling av historiene om byen vår til alle mennesker.

Av dette kan vi selvsagt slutte at det er nyttig å arbeide på denne måten fordi vi synes å nå frem til mange. Men vi må også spørre om vi kan utvide antall foredrag og byvandringene. I allefall om vi har foredragsholdere i kø, så bør vi kanskje la flere få sjansen å slippe til pr. år?

Hans Eyvind Næss
leder

En fortelling om tre platter

Av Jan Gjerde

For ikke så lenge siden fikk jeg epost med billedvedlegg fra en dansk samler av Inger Waages turistplatter. Han hadde kommet over en «variant» av en ellers kjent Stavangerplatte fra Stavangerflint, kjøpt på en internettauksjon fra Canada. Selv har jeg to platter med Stavangermotiver av Inger Waage. Den ene er en ren turistplatte merket Stavanger kommune. Den kommer fra Storbritannia og ble kjøpt på en internettauksjon i USA. Den andre kommer fra Danmark, også den kjøpt på en internettauksjon. Ingen av plattene er merket med årstall og de har samme form og størrelse. Hva har så en fortelling om noe så vanlig som turistplatter fra Stavanger i Stavanger å gjøre?

Forklaringen på dette krever en liten omskrivning av overskriften. Det forholder seg slik at de tre plattene trolig er laget innenfor perioden 1959 – 1975. Nøyaktig når de ble tegnet og hvor mange år de var i produksjon, vet vi ikke. Men motivene gir oss pekepinner. Dessuten er det slik at alle tre plattene inneholder motividetaljer som er blitt en del av vår nyere byhistorie. Slik sett kan man velge om man vil kaste seg over Aftenbladets helgekryssord, eller forsøke å finne ut: Hva er det tre plattene forteller?

Jeg tror at den eldste av de tre er den som er utgitt av Stavanger kommune. Da bygger jeg på tre detaljer i tegningen og mener at den må være fra ca 1960. Den neste platten er vanskeligere å datere, den

kan være fra årene like etter den første. Jeg finner ingen detaljer i motivet som markerer en øvre eller nedre grense for når den kan ha blitt tegnet. Den siste er imidlertid fra etter 1968, og da bygger jeg på kun én detalj.

Først noen ord om Inger Waage og Stavangerflint. Inger Waage (1923 – 1995) ble født i Bergelandsgata, vokste opp på Løkkeveien og bodde på Våland. Bortsett fra tre år ved Statens Håndverk- og kunstinndustriskole i Oslo i perioden 1943 – 1946, var hun knyttet til Stavanger hele sitt liv. Hun ble ansatt som kunsthåndverker ved Stavangerflint A/S i 1953 og tjenestegjorde for denne bedriften til den fusjonerte med Figgjo Fajanse – Stavangerflint A/S fram til 1979. «The legendary Inger Waage», som hun betegnes på et engelsk nettsted, er i dag mest kjent for håndmalte kunstflintmotiver, men hun måtte som alle andre tegnere ved bedriften ta sin turn når bestillingene strømmet inn til suvenirer, bedriftsgaver og anledningsartikler. I løpet av en uke kunne det gjerne bli opptil femti oppdrag. For Inger Waages vedkommende har dette resultert i suvenirer for praktisk talt alle byer i Norge, for nesten hver by og hvert veikryss i Danmark, og hennes arbeider gjenfinnes nå også for steder i Sverige og i USA.

Hun var altså ikke alene om å lage denne typen produkter, heller ikke med moti-

ver fra Stavanger. Hennes tegnestil var imidlertid så særpreget at det i dag er forholdsvis lett å gjenkjenne hennes arbeider. Plattene var sjelden signerte, derfor er kjennetegnene i tegnestilen til god hjelp når vi skal fastslå hvem som har tegnet hva. For Inger Waages vedkommende vil det trente øye «ta henne» direkte på streken, den litt naivistiske stilisering av motivene, og måten hun bygger opp billedflaten på. Men er du i tvil skal du se etter tre sikre kjennetegn:

Fuglene med vinger formet som blader fra en blomst eller et tre, trær hvor bladkronen er formet som en fem- eller seksarmet stjerne og til slutt skriften. En ekspert på typografi og skrifttegnings vil kategorisere den som en «bastard-skrift», den avviker fra alle kjente alfabeter med en blanding av hårstreker, stolper og seriffer som bryter med alle klassiske prinsipper for skrifttegnings. Men resultatet er blitt særpreget og harmonisk og står i stil med hennes tegnemåte for øvrig.

Mens fotografier og dokumenter stort sett kan godtas som kilder for historiske opplysninger, er dette ikke tilfellet for kunstgjenstander av denne typen. Dette ser vi et eksempel på i platten for Stavanger kommune. Her er spirene på de to østtårnene til Domkirken utstyrt med hver sin værhanne, mens virkelighetens spir toppes av kors med vimpel. Det er først når vi kontrollerer mot andre kilder at vi kan fastslå om plattene forteller noe som er historisk korrekt. Forøvrig ble denne historiske faktafeilen rettet opp i platte nummer to.

Platte 1, ca 1960

Holder vi oss til platten for Stavanger kommune, legger jeg først og fremst merke til tre detaljer i dens nedre del: Fra venstre trappen fra Haakon VII's gate ned til Torget, som gikk ved en «plattung» mellom Torget og Rettsbygningen og Fengsel B, som begge ble revet på slutten av 1950-tallet for å gi plass til Stavanger Sparekasses nybygg. Bankbygningen sto ferdig i 1962, samme året var Fotgjengerundergangen fra Torget under Haakon VII's gate og Kongsgårdbakken ferdig. I samme periode ble Torgrappene bygget, slik vi kjente dem til de ble fjernet for litt over et år siden. Hadde de eksistert som nye da platten ble tegnet, ville de nok ha kommet med. Derneft legger jeg merke til bussen i motivets høyre kant. Den har stenger opp til trådene, men den er ikke utformet slik som trolleybussene så ut med rett front og bak, men er utformet mer slik som de andre bybussene

Platte 2, tidlig 1960-tallet.

så ut den gangen, med avrundet front og bak. På denne måten har Inger Waage laget en syntese av bybussene. Den siste trolleybussen kjørte for øvrig i Stavanger i 1963. Den tredje detaljen jeg vil framheve er personen i blå dress som står foran sokkelen til statuen av Alexander L. Kielland. Det kan ikke være andre enn Lars H. Lende! Han var da et levende personifisert «ikon» for Stavanger (i motsetning til dikteren på sokkelen) og er minnet både med Lendelunden ved Bergene og med en fin avdeling i Norsk Barnemuseum på Sølvberget. Lende levde til 1971.

De øvrige elementene i platten er godt kjente gjengivelser eller pekere til identitetsskapende elementer for Stavanger: Domkirken, Kongsgård, Breiavatnet, byens hjerte, med fontenen formet som en blomst, Hotel Atlantic før det ble påbygd med tre etasjer i 1970 og seinere utvidet, Jernbanestasjonen som sto ferdig i 1960 og Ullandhaugtårnet. Og selvfølgelig Andemor med ungene. Andre elementer krever det litt fantasi for å gjenkjenne: F. eks sil-

detønnen til Gundersen på Torget, markisen til Hauge på Torget, Handelens Hus, Bøndernes Hus og deretter «sjøhus» og piper fra Varmen. Vi ser også at den bygningen i Hetlandsbakken som tradisjonen vil ha det til at var Asbjørn Klosters skole, er kommet med. (- og som Gunnar A. Skadberg nylig har opplyst at er historisk ukorrekt).

Platte nummer to for Stavanger mener jeg at må være litt yngre enn kommunens platte. Vi ser at Valbertårnet har overtatt Domkirkens

plass som sentralmotiv. Vi gjenkjenner noen av elementene fra den forrige platten, mens nye er kommet til: Jeg merker meg Haggeltårnet til Stavanger Tinfabrik som ble revet i 1974, Vålandstårnet og Nordkronens siloanlegg. I forgrunnen nederst har fiskehandlerne kommet med, men fortsatt står de uten ly for vær og vind. Sjøhusrekken har fått en svært stilisert utforming og er blitt plassert sentralt i tegningen, i tråd med økende bevisstheten om sjøhusenes plass i byens historiske utvikling. Båtene er skjematisk tegnet uten noen form for gjenkjennelighet verken til linjeskip eller rutebåter som var med å skape liv på havnen. Til og med et vikingskip er det blitt plass til, sannsynligvis en salgsfremmende detalj for å minne turistene om at Hafsrfsjord ikke lå langt unna. Den eneste båten vi kan kjenne igjen er byens første sightseeingbåt: «Clipper». Den var eid og ble drevet av Sigval Bergesens rederi i perioden 1958 til 1968 og er siden blitt etterfulgt av flere i samme sjangeren og med samme eller liknende navn, og drevet av andre rederier. Og fort-

Platte 3, 1970-tallet

satt har kaiene store heisekraner som beveget seg på jernbaneskinner. Jeg merker meg at Ullandhaugtårnet fortsatt er med, og det kunne ha begrunnet at denne platten er omtrent samtidig med den første. Hadde det ikke vært for at tårnet også er med på den tredje platten.

Platte nummer tre er fra etter 1968. Dette kan vi fastslå på grunn av én detalj i motivet, Arnold Haukelands Sjøfartsmonument, eller «Regå» som det ble benevnt, som ble reist dette året. På platten gjenfinner vi det nede til venstre. Monumentet var en gave fra rederiet Sigval Bergesen. Trolig er platten ikke fra tiden etter 1970, for fortsatt består Hotell Atlantic av det samme antallet etasjer som det gjorde da det var nytt i 1952 og til det ble påbygget i 1970. Men det, som vi skal se, er det intet bevis i denne sammenheng. En ny utgave av «Clipper» er kommet med, ellers er alle elementer kjente fra de to foregående plattene. Det gjelder også Ullandhaugtårnet, selv om det ble sprengt bort i 1962 og erstattet med et telekommunikasjonstårn på 68 meter i 1964!

Motivet på denne platten er, som på de to foregående, utført i silketrykk, en trykkmetode som var svært vanlig i forbindelse med dekor av industrielle keramiske bruks- og pyntegjenstander og som fortsatt er i bruk, som alternativ til rene håndmalte dekor. Silketrykket bygger på en originaltegning, til å begynne med utført slik at det måtte lages én tegning for hver farge, dersom flere fargene skulle trykkes. (Ellers ble

selve konturene i tegningen trykket i sort og håndkolorerte etterpå, slik tilfellet er med den første og den andre platten). Siden ble dette løst teknisk slik at tegneren kunne fargelegge originalen og overlate resten til de grafiske spesialister og deres fotomekaniske utstyr.

Det påfallende med denne platten er at motivet inneholder elementer fra begge de to foregående platter. Ekvipasjonen foran Domkirken er imidlertid blitt speilvendt, og de kjente elementene er blitt flyttet på. På alle tre plattene er Kiellandstatuen nytegnet, og sjøhusrekken har fått en nærmest naturalistisk utførelse. Det var på denne tiden sjøhusene fra Gundersen til Hanssen fikk en renessanse som tilholdssted for puber og bedre restauranter, den spede begynnelse på dagens «lysløype». Den avlange trebygningen bak «Regå» er imidlertid ikke så lett å identifisere. Er det Torget 7 med blant annet Hauge på Torget det henspilles på? Jeg tror det, for slike langstrakte trehus er det ikke bevart så mange av i Stavanger. Ellers merker vi oss de store pa-

raplyer i 1970-tallets glade farger som har overtatt som solskjermere for torgselgerne. De kan vel egentlig, så vidt jeg husker det, begrunne at platten er tegnet litt inn på 1970-tallet, og at man har glemt både å ta bort Ullandhaugtårnet og ta med påbyggingen av Hotell Atlantic.

Om det er Inger Waage som har komponert den siste platten, vil en kjenner av hennes kunst lett kunne stille spørsmål ved. Noen kan ha klippet og limt og lagt til nye elementer. Noe definitivt svar kan vi ikke gi, heller ikke blant dem som var hennes kolleger, og som fortsatt lever, er svarene entydige.

I denne sammenhengen er ikke dette så viktig. Det som inspirerte meg til å skive denne skissen om de tre plattene var refleksjon over det faktum at byhistorie ikke bare er noe som befinner seg mellom bokpermer. Ikke minst kan vi oppleve byhistorie ved å vandre omkring i byen og bruke våre øyne. Men også gjenstander laget i Stavanger for førti-femti år siden – og som er havnet på andre siden av jordkloden - kan være bærere av vår byhistorie. I dette tilfellet måtte vi langt av sted for å hente fortellingene hjem.

Kirkegt. 2, 1963, Gunnar Wareberg, Statsarkivet.

Huset har stått der – mellom de to bankbygningene – like til nå. Og så er det borte.

Kongsgård avløste skolen i hederskronte Kirkegt. 2

Av Hans Eyvind Næss

Artikkel fra Stavanger Aftenblad, 06.09.1967

I disse dager er Stavangers eldste skole, Kirkegaten 2, blitt revet ned foran øynene på oss. Her holdt byens realskole til i årene 1802–1818. Agent og stadskaptein Gabriel Scanche Kielland sto i spissen for opprettelsen og avsto ett av sine hus til skolebygning. Blant skolens elever var statsminister Fredrik Stang og statsråd Christian Bretteville.

Kirkegaten 2 har i flere år vært som en terskel til byens butikkssentrum der huset ligger mellom Sparekassens og Hetlandsbankens nye glass- og metallkonstruksjoner og ønsker velkommen tilden eldre bykjerne. Det er vel det hus som flest stavangerfolk har passert flest ganger. For byens publikum hører huset nærmest med i den daglige tilværelse.

Slik har det vært i generasjoner. Ja, en-

kelte eldre mennesker, som ikke bare likegyldig går forbi, men «kan» Kirkegt. 2, vil ha det til at «dé huse é tusen år gammalt».

Noe yngre er det, men likevel så gammelt at de stadig nye generasjoner har glemt dets historie. De eldste delene av laftingen kan være fra begynnelsen av 1700-årene og grunnmuren av sten opp mot Kirkegaten kan tenkes å skrive seg fra 1600-årene.

Den første eieren vi kjenner er Peder Ringholm, sønn av byfogd Søren Ringholm. I 1745 hadde han sin bolig her på «Uhren» som strøket eller roden het. I 1748 lå huset «mellem gaden til Henrich de Rytters hus paa den ene og gaden til Claus Winthers hus paa den andre side». Naboene var en av byens betydelige handelsmenn og sognepresten til Domkirken. Selv var Peder Ringholm kjøpmann og skipsreder.

I 1783 ble huset overdratt til Ringholms svigersønn prokurator Prewen Hansen Prebend, som kort etter solgte det videre til svogeren, borger og kjøpmann Ole Lauritsen Grønvold. Denne herr Grønvold ser ut til å forsvinne sporløst både fra byen og huset og prokurator Prebend satt atter med huset i sitt eie før århundredet rant ut.

Fra 1797 har vi den første beskrivelsen av huset. Det var et toetasjes, våningshus med 9 tømrede værelser og lå på hjørnet av «Uhren Gaden» og Brattegaten. «Uhren Gaden» var det tidligere navnet på den øverste del av Kirkegaten. Huset må ha hatt en iøynefallende og statelig beliggenhet på Bispehaugen, som området omkring vår Bankplass kaltes, med få og for det meste enetasjes hus rundt seg.

I 1800 ble bygningen kjøpt av agent, konsul og stadskaptein Gabriel Schanche Kielland. Det ser ut til at han leide ut huset et par år til 1802, da vi finner dette skjøtet i byfogdens pantebok: »Under-skrivende Gabriel Schanche Kielland gjør vitterligt at ligesom jeg anlæg gjorde til en Real-Skoles Oprettelse her i Byen, lovede jeg at afstaa mit ejende og i Brattegaden under No 320 beliggende hus til saadant skolehus. Saa er det nu, da denne Skole-Indretning er kommet i stand... samt da huset seener for skolens Regning er i standsadt og hensigtsmæssig dertil indrettet, (jeg) ganske afstaae og overdrager dette hus...til bemelte Realskole, dens Directeurer og Interessenter for den Summa To hundre og Femti Rigsdaler dansk Courant...«

I 1690-årene var Katedralskolen flyttet til Kristiansand. Stavanger skulle få beholde

en såkalt mindre latinskole. Skolens midler ble imidlertid ytterligere skåret ned i 1739 og læreanstalten ble redusert til en »dansk skole«, hovedvekten i undervisningen ble lagt på religion og dansk. Klassiske fag og naturfag måtte man til Bergen eller Kristiansand for å få undervisning i. De kondisjonertes sønner måtte derfor tidlig utenbys for å høste tilstrekkelige kunnskaper, og den offentlige skolen i Stavanger ble snart bare omtalt som »fattigskolen«.

I slutten av 1700-årene ble det en markert økonomisk framgang, særlig for handel og skipsfart. I Stavanger framsto et velhavende handelspatrisiat. Mange av partiserne var sterkt påvirket og dels grepet av opplysningstidens ånd og ideer. Byfogd Guldberg betraktet G.S. Kielland som tilhenger av Voltaire og den franske revolusjons ideer. For Kielland og likesinnede med deres tro på humanisme og kunnskaps vei til visdom og framgang, må byens undervisningstilbud ha fortonet seg som skremmende.

Borgere og embetsmenn tok derfor samlet initiativ til en ny skole i Stavanger som skulle sikre deres barn en bedre undervisning i hjembyen. Kielland avsto ett hus mot betaling, men ytet samtidig 43 Rigsdaler i årlig bidrag. Av de andre bidragsytere nevnes tollkasserer Buchholm, byfogd O. A. Løwold, handelsmennene Børge og Bendix Nyrup Rosen-kilde, inspektør Hviid, skipper Ole Waage, kaptein Arentz og kaptein A. W. Scheel. 70 bidragsytere sto bak opprettelsen av en realskole for Stavanger by.

Den nye realskolen ble høytidelig innviet den 8. mai 1802 med tale av opplysningsmannen biskop Peder Hansen.

De første årene må ha fortonet seg som svært løfterike. I 1805 var det 20 elever ved skolen, ca. 10 av hvert kjønn. For en gutt var skolepengene 10 »Rigsdaller« pr. år, for en pike ble det betalt 5. Søsken fikk 60 prosent moderasjon. Overlæreren hadde fritt hus, gratis ved og 200 riksdaler i lønn.

Christian Pram forteller i sin reisebeskrivelse om forholdene ved skolen i 1805: »For faa aar siden er der opprettet af borgerne

en borgerskole, til hvilken at forestaa man har faaet en meget duelig mand fra Trondhjem ved navn Museus, der under sig har 3 a 4 andre lærere og lærerinder: thi skolen er for begge kjøen. Skolen er afdelt i forskjellige klasser, og undervisningen i et varer kun en eller høist to timer. Der læres at regne og skrive skjønt: der læres dansk, tysk, fransk, geografi, historie, lidt naturlære, lidt antropologi og holdes idelige examina. Der er henved et snes barn av begge kjøen. Kyndige borgere tage deel ei alene i dag daglige opsyn, men ogsaa i undervisningen. Jeg bivaanede en examen og troede at finde undervisningsmaaden og de gjorte fremskridt meget godt lovende«.

Carl Fridrich Museus var student fra Trondhjems skole. Etter teologisk eksamen ble han bestyrer av vår første realskole. Han drev skolen til 1809 da han ble tilsatt som kapellan i Kviteseid. Christen Pram bemerket videre, til bestyrerens ros om enn ikke til byens, at »den tinktur av videnskabelighet som vinnes ved den av trønderen Museus forestående borgerskole, vil ganske visst med tiden utbrede trondhjemske kulturånd«.

Museus etterfølger bak kateteret var Jens Florup Rasmussen, en teolog fra Bergen med »non«. Han drev skolen til dels alene, og ett av husets rom var tilstrekkelig for å holde undervisningen i gang. I perioden 1816-1818 sto to dansker for undervisningen en kort tid hver. I årene fra 1810 var skolen i stadig tilbakegang til undervisningen måtte innstille i 1818.

Om ikke skolens lærere har satt spor etter seg, så har noen av elevene gjort det til gagns.

Fredrik Stang var sønn av sorenskriver i Ryfylke, Laurits Stang. Han ble cand. jur. i 1828. I perioden 1845-56 var han sjef for det nyopprettede Indredepartement og førte an i gjennombruddstiden for moderne kommunikasjoner i Norge – (veier, jernbaner, post, telegraf). 1361-1880 var han sjef for Den norske regjering og var som sådan den store og siste skanse for personlig kongedømme og embetsmannsstyre.

I 1814, 6 år gammel, kom han til Stavanger. De neste 2-3 årene slet han sin buksebak i Kirkegaten 2. I sine barndomsopptegetninger fra 1824 gir han en nøktern skildring av den private realskole:

»Med adgang til skoleundervisning stod det måtelig til i de første år av mit opphold i Stavanger. Der var, bortsett fra den simple almueskole, ingen annen undervisningsanstalt enn en såkaldet realskole, der var anlagt efter meget tarvelige fordringer. Den hadde kun en mann både til lærer og bestyrer. Han lønnedes av de skolepenge der blev erlagt for elevene, og at lønnen der sandsynligvis i nogen grad har måttet variere efter elevenes antall, i det hele har været ringe, kan sluttes deraf at indehaverne av posten hyppig vekslet. I de par år jeg var elev av skolen, hadde vi 3 bestyrere...

Undervisningsgjenstandene i skolen var skrivning, rettskrivning (om blot praktisk eller paa grunnlag av noen grammatikklære erindrer jeg ikke), religion, og efter kortfattede lærebøger litt bibelhistorie, historie og geografi.

Skolen var felles for gutter og piker, i samme værelse, og de blev overhørt under ett. Jeg har det inntrykk, at skolen præsterte, hvad der efter dens fattige utstyr med rimelighed kunde ventes av den. Navnlig har jeg det inntrykk, at det ikke var til meen at undervisningen var felles for gutter og piker, uten at jeg dog hermed vil ha uttalt noen mening om, hvorvidt det, saken sett i sin almindelighed skulde være hensiktsmessig å innrette skolen på denne måde, navnlig i vor nuværende mere fremskredne tid. Jeg har alltid i erindringen sett tilbake på mine kvinnelige meddisiple som høist godmodige og skikkelige skolekamerater, og ønsker kun at de på sin side ikke må ha hatt anledning til en altfor modsatt erindring om os gutter«.

Christian Zetlitz Bretteville var noen år eldre enn Stang. Han var født i Stavanger, men kom siden til Christiania. Også han ble en av de fremtredende norske statsmenn i forrige århundre. Han var

finansminister 1850-1854. Senere overtok han Indredepartementet etter Stang, et embete han beholdt til sin død i 1870. Bretteville var lange perioder den eneste minister og en av de få i det hele som Stang viste fortrolighet: Sannsynligheten taler for at det nettopp er barndomsminnene og følelsen av samhörighet helt fra »realskoledagene« og fra borger- og embetsmannskretsene på Kongsgård og i gårdene rundt Torget i Stavanger til et av de uvanlige vennskapsforhold innenfor ministeriet Stang.

Forfatterinnen Gustava Blom ble gift med Gabriel Kirsebom Kielland. Han var bl.a. med og ga støtet til stiftelsen av Det Norske Misjonsselskap. Hun, som gikk på realskolen, huskes vel i dag nesten bare for barnesangen »Liden ekorn sad...«

Gabriel Kielland, senere politimester i Trondhjem, var og en av skolens disipler.

Mot slutten av skolens 16-årige virksomhet fortonte undervisningsforholdene i byen seg like trøstesløse som ved århundreskiftet. Prost Alexander Lange som senere tok initiativet til en »lær- og borgerskole« på Kongsgård i 1824, skrev da han kom til byen som res. kap. i 1817: »Her fandtes ikke en eneste student, kandidat eller nogen-somhelst der kunde eller vilde paata sig barns undervisning«.

Skolebygningen har iallfall vært godt egnet til sitt formål. Den lå sentralt og den var, etter forholdene, rommelig. Bestyrer og muligens også lærere kunne bo i huset. I 1807 heter det om bygningen: »Byens realskole, 2 etager med bord og steentag 21 al x 15 x 7, 8 værelser, 22 fag vinduer, 4 kakkelovner, kjøkken«.

En ny privatskole som ble drevet av den initiativrike løytnant (!) Terchelsen 1819-1826 da den ble avløst av Kongsgård, har også antakelig holdt til i Kirkegaten 2. Huset ble ikke solgt før 1822, for 700 Speciedaler. I det året flyttet Johan Hammond Wolff inn. Han var »Oberst lieutenant og chef for det Indherredske nationale musketter korps af den Trondhiemske Infanterie brigade«.

I 1828 ble huset solgt til skipper og kjøpmann Christopher Lie. Eier i annen halvdel av 1800-årene var sadelmager Ludvig Jensen. Fra 1895 til i dag har huset ofte skiftet eier: fra tannlege H. Birchedal via Jonas Sømme, M. Stangeland, Sverre Lund, Sophus Jacobsen og hans arvinger til Norske Livs forsikringsselskap, som har kjøpt det huset til nedrivning. Vi er blitt vant til det som Rebecca Olsens broderiforretning.

Særlig innredningen har gjennomgått flere forandringer de siste 120 årene. I 1846 har huset muret kjeller under største del av huset. Første etasje har 4 værelser, hvorav ett til krambod. Hertil kom kjøkken og gang. Annen etasje hadde 8 værelser hvorav 4 »malte og betrukne«. Det hørte med 1 tre- og 5 to-etasjes kakkelovner, 2 skorstenspiper, 27 dører, 22 fag vinduer og 3 trapper. Før 1856 var det innsatt nye kakkelovner. Før 1878 var huset så gjort nesten to meter kortere i lengden på den Øvre side mot Kirkegaten og 2 rom var innredet til butikker i første etasje. Kjelleren var nå oppdelt i hele 7 rom hvorav ett til skomakerverksted. Resten av innredningen var også forandret idet huset nå hadde 30¹/₂ fag vinduer, 40 dører, men nå 2 trapper: det Øverste loftet var også blitt innredet. Før 1889 fikk butikken store speilglassruter, og huset hadde da hele 44 dører.

I 1900 var innredningen igjen delvis ny. Kjelleren hadde da i butikk pluss 2 rom. Første eta-

sje hadde 2 butikker og 3 værelser. Annen etasje hadde 7 værelser, mens loftet hadde fått 2 værelser og 3 skråkamre. Dessuten hadde huset i 1900 27¹/₂ fag vinduer, 37 dører og igjen 3 trapper. Rom er altså stadig forandret, dører og vinduer flyttet på og skiftet ut. Men med sine bevarte 100 kvadratmeters grunnflate er huset fremdeles relativt stort. Ikke bare kunne det huse elever og lærere i Realskolens tid. I 1875 bodde 20 mennesker i Kirkegater. 2: huseieren Ludvig Jensen med hustru, 5 barn og 3 tjenestepiker i 2. etasje, tollkasserer Schaffenberg med hustru, 1 datter og 1 tjeneste pike

og skomakermester Dyskeland med hustru, svend og 2 læregutter i første. Skomakeren hadde eget verksted i kjelleren. Dessuten må det ha hersket en svært så interkommunal stemning i huset: beboerne kom fra Stavanger, Hetland, Høyland, Vigedal, Tysnes, Flekkefjord, Stange, Horten, Trondhjem og Christiania.

Etter en roligere tilværelse i dette århundret takker nå den gamle skolebygning av etter en 200 årig lang og viktig og stadig forandret tilværelse i byens og borgernes liv. Den aldrende kjempe blir nærmest direkte avløst av folkepensjonen.

Adresser

For å lette arbeidet med medlemskartoteket oppfordres alle som skifter adresse til å gi beskjed til foreningen. Det samme gjelder hvis noen får ny mail adresse.

Beskjed bes gitt til:

*Harald Sig. Pedersen, Grytningskroken 4, 4041 Hafslundfjord,
tel.: 51 55 61 99, pede7@online.no*

Torvet/torget tusenårsstedet i Stavanger (2)

Av Gunnar A. Skadberg

Torget sett fra Kongsgård ca. 1882.

Pihls gård (ref. del 1 av denne artikkel) er her revet for å åpne adgangen mot Torget. Men byfogd Christensens hus (451) til venstre ble ikke revet før i 1900. Fogd Holms hus (446 tidligere Løwold og Phil) er ombygd til politikammer. På nedsiden av dette skimter vi den nye Sømandsskolen, der navigasjonslærer Endre Nielsen Våland bodde i 1875. Så følger det nye Rådhuset med distriktsfengselet som ble reist på 1860-tallet etter tegninger av arkitekt von der Lippe. Fengselet var utstyrt med 10 celler,

7 for varetektfanger, 2 for straffanger og 1 for «Gjældsfanger». «En Forstue kan ogsaa nyttes i Markedstiden da oftest en hel Flok berusede og støiende Personer bringes ind på en Gang». Rettslokalet ble utstyrt med to siderom og en leilighet for vaktmester. På nedsiden av dette lå det kjøttboder eller Torvboder sammen med et offentlig privet. Og lengst til høyre er skredder Rasmussens hus og hage erstattet av Stavanger Sparekasses nybygg, reist i 1865 (først Stavanger Sparebank og Norges Banks filial i Stavanger).

ANDRE HUS VED TORGET

Eiere av brannnummer 582 – Nedre Strandgate 7

- 1) 1665: Dette året ble denne ubebygde tomten solgt av stadskaptein Johan Lange til baker Herman Jochumsen Tømmer (1624-1711). Baker Hermand Hermansden Tømmer overtok den etter sin far, og baker Tømmers enke, Dorothea Schurmann tok deretter eiendommen med seg inn i sitt andre ekteskap med Samuel Samuelsen Bloch.
- 2) 1751: Skipper Isaach Østenson Nord Sunde kjøpte eiendommen av Bloch,

men solgte den samme år videre til Jacob Kielland.

- 3) 1868: Familien Kielland solgte eiendommen, Nedre Strandgate 7, til Tønnes Christian Jonassen (1820-1893) som drev sin skipsrederforretning i dette huset som også var familiens bolig.
- 4) 1884: Henrik Svensen og C. J. Ellingsen kjøpte eiendommen.
- 5) 1890: Stavanger pantelånerindretning overtok Nedre Strandgate 7.
- 6) 1915: Wilhelm Ramsland kjøpte eiendommen.
- 7) 1950: Eiendommen ble kjøpt som tomtegrunn for Ankerbygget, og huset ble revet.

**Eiere av brannummer 583 –
Nedre Strandgate 9**

- 1) 1561: Erik Hanszen eide denne «grunden» av Olavsgrunnene. Gjert Michelsen, sogneprest i Høyland, kjøpte den av ham dette året. Fru Magdalene Svendsdatter tok med seg eiendommen inn i sitt nye ekteskap med sogneprest i Gand og kannik i Stavanger, Peder Jensen. Datteren, Kirsten Pedersdatter, arvet eiendommen. Hun var gift med byfogd Jacob Søfrensen.
- 2) 1668: Skipsreder Villum Andersen kjøpte eiendommen av Søfrensen. Maren Villumsdatter arvet eiendommen av sin far. Hun var gift med sogneprest i Kvinesdal, Peder Søfrensen Godtzen (1631-1707).
- 3) 1669: Handelsmann og rådmann Morten Seehusen (1629-1694) kjøpte eiendommen. Han var gift med Elisabeth Godtzen (1639-1714) som drev forretningen videre etter mannens død bl.a. ved hjelp av neste kjøper, Lauritz Smith, som ledet hennes forretninger og ble gift med hennes datterdatter.
- 4) 1714: Lauritz Andrewson Smith, magister Claus Winther, Elisabeth Godtzen, Anne Christine Rosenkrantz (søster til Elisabeth Godtzen).
- 5) 1750: eiendommen ble kjøpt av Jacob Jansen Kielland (1727-1788) som hadde sitt handelshus' første lokaler i første etasje i dette huset.
- 6) 1788: Gabriel Schanche Kielland.
- 7) 1802: Erich Svendsen (1763-1829) kjøpte beboelseshuset og sjøboden av arbeidsgiver Gabriel Schanche Kielland. Svendsen hadde arbeidet som handelsbetjent for Kielland.
- 8) 1829: Svend Erichsen Svendsen overtok eiendommen etter faren.
- 9) 1813: Peder Valentin Rosenkilde kjøpte krambodhus og sjøbod av denne eiendommen.
- 10) 1866: Tønnes Christian Jonassen kjøpte eiendommen av Rosenkildes arvinger.
- 11) 1881: Henrik E. Svendsen overtok familien Svendsens part i brannnummer 583 og 584.
- 12) 1890: Sakførererne Sømme og Grude kjøpte hele eiendommen.
- 13) 1897: Grosserer Wilhelm Ramsland kjøpte Nedre Strandgate 9.
- 14) 1950: Husene på denne eiendommen ble revet som tomtegrunn for Ankerbygget.

*Nedre Strandgate 9
og 7. Tegning: Gunnar
Wareberg.*

Torget 1920-årene. Fra Dreyers bok: «Byen og menneskene».

Brannummer 444, Øvre Strandgate 2

Øvre Strandgate 2, (brannummer 444) lå like ved Torget. I dette huset bodde Alexander L. Kiellands farbror, Axel Christian Kielland (1827-1894) med landsted på Holme Egenes. I romanen «Garman & Worse» har forfatteren plassert sitt «Byhus» med hage og beskårne lindetrær der Øvre Strandgate 2 lå. Mellom dette huset og Kiellands barndomshjem lå Kiellandparken, siden Sømmeparken, der de unge kavalerer planla en «St. Hans Fæst» ved den paviljongen som var bygd i denne parken – også i virkeligheten.

Nedre Strandgate 3, Brannummer 580

Denne eiendommen tilhørte Peder Jensen, innrullert båtsmann, på begynnelsen av 1700-tallet. Han solgte den i 1709 til Lauritz Andersen Smith. Eiendommen gikk i arv til hans datter Christine Sophie Smith (1712-1788) som var gift med fyrforvalter av Kvitsøy-fyret Morten Henrik Petersen von Fyren (1711-1765). Deres sønn fyrforvalter Henrich Petersen von Fyren overtok foreldrenes eiendom på Torget i 1766. Han kjøpte også naboeiendommen av feldbereber Christen Gyrop i 1752. Omkring 1700 hadde jakteier og lagrettemann Jørgen Pedersen vært eier av den eiendommen. Hans enke, Anne Christensdatter, ble gift med sjømann Gregorius Nielsen, og han ble da stående som den nye eieren av kon-

as arv. Deretter kjøpte kjøpmann Herman Høyer den før den i 1733 ble kjøpt tilbake på auksjon av feldbereder Gyrop.

Henrich Petersen von Fyren rev sannsynligvis ned det ene våningshuset før han solgte disse naboeiendommene videre i 1783 til innrulleringssjef Christian Aboe for 1000 riksdaler, men i 1793 kjøpte han dem tilbake fra Aboes enke. Gabriel Schanche Kielland kjøpte denne sentrale eiendommen på auksjon etter von Fyrens død i 1801. Allerede i 1802 solgte Kielland eiendommen med våningshus, gård og hage, videre til frøknene Johanna Margaretha og Karen Ankermann Smith for 800 riksdaler, men det fulgte en klausul med salget om at det ikke måtte bygges større eller mindre bygninger nedenfor våningshuset som kunne hindre utsikten fra Kiellands Torvet 6. I 1809 solgte søstrene Smith sin eiendom på Torget til sorenskriver Manthey som i 1810 solgte den tilbake til Gabriel Schanche Kielland for 1050 riksdaler. Kielland leide deretter ut denne eiendommen som i 1850-årene ble revet og erstattet av et større hus for Jacob Kiellands sønn vissekonsul og grosserer Gabriel Schanche Kielland (1812-1863). Hans enke Anna Schram Kielland overtok deretter eiendommen som i 1875 ble ekspropriert av Jernbanen.

1877 ble noen av værelsene i huset stilt til rådighet for Stavanger Museum som på dette tidspunkt ikke hadde fått egen bygning. Det var distriktssjef for Jæderbanen Johan David Lorang som stilte rommene til disposisjon for herrene Buch, Bahr og Wathne. Men i 1893 fikk Stavanger Museum overta skjøtet på denne eiendommen av Jernbanedireksjonen. Omkring 1900 fikk Stavanger Sømmandsforening overta Nedre Strandgate 3. I 1950-årene ble huset revet for å gi plass for Ankerbygget.

Nedre Strandgate 5, Brannnummer 581

Denne eiendommen tilhørte i 1767 madame Martha Paasche. I 1773 hadde postmester Jacob de Rytter overtatt den. Hans

enke solgte den 13. mars i 1812 til kjøpmann Hans Pedersen Schiæveland som solgte den videre til Gabriel Schanche Kielland for 5 333 riksdaler, 1. desember i 1813. Kielland leide huset ut til bl.a. sorenskriver Johan Caspar Preus, mens sjøgrunnen ble innlemmet i «Hjemmевærftet». I 1813 beskrives denne eiendommen slik. «Et Vaaningshus i Nedre Strandgade med Tilbygning mod Søen paa Husets østre Side, en Urtehave paa den anden Side af Gaden, indhegnet Gaardsplads til Søen samt en udenfor samme liggende Brygge til tilhørende Baadhavn paa vestre Side.»

I 1851 ble det reist et nytt hus på eiendommen som ble bebodd av Jacob Kiellands datter Johanna Margaretha Bull Kielland og hennes mann, kjøpmann og konsul Jacob Kastруп Sømme. I 1866 ble eiendommen solgt til skipper Johan Erik Nymann (1814-1891) for 5020 spesidaler. Han leide dette huset i flere år ut til overrettssakfører Carl Gjør og Politimester E. L. Holtermann. I 1875 ble eiendommen ekspropriert av Jernbanen som i 1880 overdrog skjøte til

Torget 1865. På dette kartet er de gamle brannnumrene inntegnet.

George William Groom for 21 000 kroner. I 1884 ble eiendommen overtatt av Johan C. Schouw for 18 000 kroner, i 1927 av Nils Christian Schouw for 41 250 kroner. Han drev vin- og kolonialhandel i huset samt et kaffebrenneri. I 1941 skjøtet han eiendommen videre til sine barn Tora og Sigurd Schouw.

I 1941 fikk Nils Christian Schouw tillatelse til å flytte dette huset opp til en tomt han hadde sikret seg i Bjørnøygata 23, der huset fortsatt eksisterer, selv om det er noe uklart når flyttingen skjedde. Trolig var det etter krigen at hans barn flyttet huset dit.

I årene 1940-45 tilhørte i alle fall tomten ved Torget igjen Norges Statsbaner, men 25. januar 1955 ble den overtatt (ekspropriert) av Stavanger kommune og frigjort som tomt for Ankerbygget sammen med Nedre Strandgate 7 og 9, der handelshuset Kielland hadde startet sin virksomhet på Olavsgrunnene i 1751, før brødrene Svendsen overtok.

Brannnummer 582a, Nedre Strandgate 6

Dette huset hadde tilhørt handelshuset Kielland i mange år. Omkring 1900 fikk kuskens, Jens Karlsen leie husvære der. I romanen «Garman & Worse» dukker han opp som «Unge-konsulen»s kusk «Per Karl», som var kommet til Sandsgaard (Ledaal) fra Danmark med et par flotte arabehester til sin nye arbeidsgiver. Jens Karlsen ble i virkeligheten ansatt som kusk hos Alexander L. Kiellands farbror, kapteinløytnant Jacob Kielland (eier av Ledaal 1863-1889). Karlsen ble siden kusk for Köhler i Hillevåg og for sakfører Carl Gjør på Mariero, men da Gjør gikk konkurs, flyttet Karlsen inn i Nedre Strandgate 6, der han startet sin egen vognmannforretning. I mange omganger fraktet han medlemmer av familien Kielland til deres landsted på Orre. Siden flyttet Karlsen sin vognmannforretning opp i Prinsensgate 10.

TORGET SOM HANDELSPLASS

Fra sein middelalder var Torget altså bare en smal tarm som kronglet seg mellom husene fra Kongsgård, gjennom byfogdens eiendom og ned mot Vågen. Fra tidlig på 1600-tallet ble det drevet handel med tørrfisk, salt og smør helt nederst av Torget.

Det var kong Christian IV som i 1622, ved en såkalt Herredag (retterting) i Bergen, bestemte at det skulle holdes marked i Stavanger fire dager hvert år for bøndene fra Jæren og Dalane. Markedet skulle avholdes 14 dager etter Mikkelsmesse, 29. september. Markedet skulle holdes på Torget, men ellers i året ble det drevet handel der det høvde best i øyeblikket. I 1627 fantes det en offentlig vekt på Torget, noe som tyder på at det da ble drevet handelsvirksomhet der. I 1634 ble det bestemt at det skulle holdes marked på St. Hansdag, men allerede i 1638 ble markedet flyttet tilbake til høsten.

I 1638 var det misvekst og kornmangel i Rogaland, men borgmester Povel Knudsen hadde klart å skaffe seg 300 tønner korn og 37 kg. mel fra utlandet – varer han planla å selge til byens utsultede innbyggere med solid fortjeneste. Mens byens middelklasseborgere mente det var umoralsk å tjene seg rik på andres nød. Med borgerne, Jørgen Jonsen Pfeiff og Reinert Svendsen, i spissen for bartskjærere, gullsmeder, skipperne, svenner og andre, rodde «opprørerne» ut til handelsfartøyet i Vågen der borgmesterens korn befant seg. Kornlasten ble konfiskert, og deretter ble matvarene fordelt på dem som trengte den mest. Et tidlig stavangersk opprør mot privatkapitalismens utbytting av sultne mennesker! Aksjonen ble selvsagt stemplet som ulovlig av embetsverket som forsvarte kapitalkrefte – som styresmaktene, også den gang, hadde gjort seg avhengig av.

I 1641 laget byrådet nye forskrifter som skulle regulere handelen i Stavanger. Der het det at alle kramboder som ikke var plassert i borgernes hus, skulle settes opp på Torget, men kun de fire dagene markedet

varte. En riksdaler var avgiften som skulle betales til byens kemner. Ingen hadde lov å leie sine kramboder ut til andre, og kemneren kunne anvise plass andre steder i byen for handelsfolk som ikke fikk plass på Torget. Alle varer som skulle selges i byen, måtte føres til Torget eller Kongsgårdbryggen i Vågen. Det var forbudt å selge varene direkte fra båter eller «i skjul» – med unntak av fisk og trelast som kunne selges direkte fra lastejektene. Vedtektene ble godkjent av lensherre Jens Bjelke på Kongsgård.

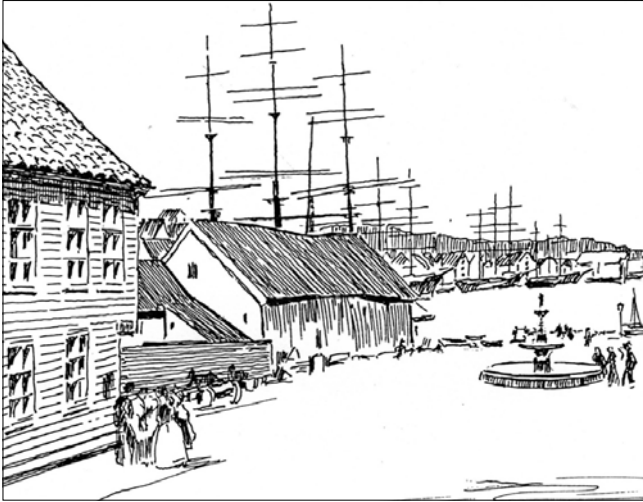
Bestemmelsen om at markedet skulle holdes om høsten (den gang fra 27. oktober), har siden fortsatt som gjeldende for markedstiden i Stavanger «hvor Bønderne i amtet til Lands og Vands med Baader og Jagter hidkommer for at selge Hester, Bokke-Skind, Huuder, Smør, Tällig [talg], Tran, Næver, Bord, og andre Træe- og Ulden-Vahren, samt alt andet hvad de kan have at avhænde», skriver amtmann de Fine i 1745 i sin bok «Stavanger Amptes udførlige Beskrivelse.»

I 1663 fikk Stavanger en underfogd som bl.a. skulle ha ansvar for å påse at alle bon-

Fra Dreyers bok: «Byen og menneskene».

devarer ble ført til Torget og ikke ble omsatt andre steder i byen. I 1690 ble det satt opp en konsumpsjonsbod (tollbod) på Torget der bispesønnen, Valentin Wegner, ble ansatt som konsumpsjonsforvalter. Seinere fikk han hjelp av toller Peder Søfrensen. Tollerenes oppgave var å kreve inn avgifter fra bøndene på de varene de skulle omsette i byen. Dette gjaldt ikke hvis varene ble ført direkte til skuter for eksport til utlandet.

I 1708 bestemte Slottsloven at det skulle holdes tre-dagers høstmarked på Torget i Stavanger fra 2. oktober – utenom den ukentlige torgdagen. Slottsloven var et utvalg som under Den store nordiske krig, 1704-1721, fungerte i stattholderens sted. Visestatholderen, to stiftsamtmenn, en amtmann og en høyere offiser utgjorde dette utvalget. Slottsloven bestemte også at tomter som var blitt liggende ubebodd etter brannen i Stavanger i 1684, skulle bygges innen tre år. I forbindelse med et kongebesøk i 1733 (kong Christian VI) ble det bestemt at den eldgamle gaten fra

Tegningen viser Torget omkring 1870. Vi ser at fontenen som nå har fått sin plass utenfor Rosenkildehuset, da sto sentralt på Torget. Huset til venstre tilhørte familien Kielland (seinere Haabeth). Sjøhuset var også Kiellands. Fremdeles er det ikke anlagt kaier. Tegning: Gunnar Vareberg

Torgbryggen til Kongsgård skulle steinsettes. Fra 1788 ble Torget kalt «Det store Torg» for å skille det fra det nye Fisketorget. Steinsetting fra denne veien kom for dagen da arkeologene undersøkte deler av Torget i forbindelse med anleggingen av «Tusenårsstedet» i 2004.

Omkring 1800 ble Torget nytt til mønstringsplass for Borgervæpningen. Carl Lous skriver: «Borgerkorpset i sine forpinte Marionetuniformer har tit og ofte mønstret her, undertiden i de senere Aar med 'Musik fra næste By', saaledes i 1805 under Agent Kielland for Prinds Chr. August af Augustenborg – Almuens 'svarte Prinds' –. Det var den gang han i Følge med General Tobiesen kom til Sanne-Skeiene (Sandnæs) og 'Osmund te han Kielland' paa hængende Haar havde væltet hans Høihed.»

Utover 1800-tallet kjøpte kommunen eldre hus som ble revet for å gi større rom til den handelsplassen som stadig fikk mer trafikk. Varer hadde nok skiftet eiere ved vågsbunnen gjennom hele byens historie, men en skikkelig markeds plass fikk ikke Stavanger før i siste del av 1800-tallet. Det ble særlig aktuelt med utvidelse av Torget etter Storabra' en på Holmen i mars 1860. Det gjaldt om å lage en brannspærre som

skulle forhindre at en eventuell ny brann spredte seg fra den ene enden av Torget til den andre.

I 1840 bestemte bystyret at gaten fra Rosenkildehuset til Torget skulle brolegges, og i 1847 ble det besluttet å anlegge rennestein langs «Torvegangen». I 1856 kom vedtaket om at hele Torget skulle brolegges, men dette må ha tatt lang tid, for arbeidet var ikke fullført i 1861 da det fremdeles lå broleggingstein på Torvebryggen som måtte fjernes fordi folk stjal fra lageret før de forlot byen i sine båter. Det var smed Peder Oftedal som påtok seg arbeidet med broleggingen.

Bystyrets begrunnelse for at det skulle legges brostein på Torget, var følgende: «Naar det erindres at Byen ingen anden Torveplads haver, at følgelig alle Heste og Læs, der daglig kommer til Byen, her samles, saa vil det lettelig innsees, hvilken masse Urenslighed der maa sammendrynges paa dette Sted, og at det hvormeget man end befletter sig paa at fjerne Urensligheden, dog umulig kan forebygge, at Urensligheden trækker ned i Grunden saaat Byens Torv bliver en stinkende Søle.»

I 1849 ble pedell Ole J. Malde lønnet for å ha feiet Torget, men fra 1853 ble det by-

fogdens ansvar å sørge for renholdet på Torget – og andre steder i byen. I 1857 fikk politibetjent L. S. Lønseth lønn for å ha satt opp lykter på Torget. Samme år ble det vedtatt at byens nye sjømannsskole skulle tilbys rom ved fogd Holms hus på Torget.

Før denne tid handlet byfolk og ryfkebønder varer helst på Timianstorget, der Kirkegaten siden skulle krysse Øvre Holmegate. I Østervåg lå hardangerjektene med frukt, eplemost, gammelost og skiferstein, og på Hestetorget (Domkirkeplassen) ble det handlet med hest. Etter 1. verdenskrig ble denne handelen flyttet til Nytorget.

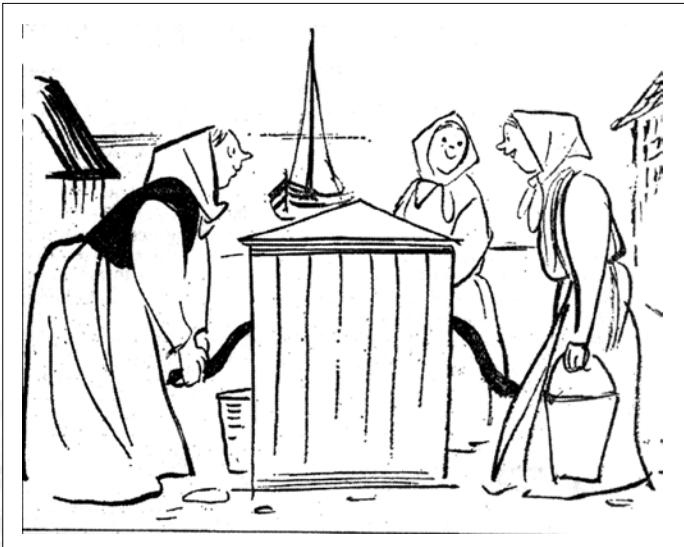
Tønnes Stavnem skriver: «Markedstidene, der skulle tjene til Handelens Fremme, var desværre en sørgelig Tid, hvorunder der forefalt meget Fylder og megen Raaskab; thi mange af Markedsgjæsterne besøgte flittig Sjapperne og vilde derpaa vise Mod og sine Kræfter dels indbyrdes, dels ved Overfald paa fredelige Folk, som kom i deres Vei. Det faatallige Politi havde saaledes sin fulde Hyre med at holde nogenlunde Skik og Orden.

I Markedsdagene var der ellers Liv paa mange Hold, og der myldrede af snart alle

Slags Handlende. Saaledes sad Sælgerkonerne ved sine Borde især paa Torvet, i Østervaag, paa Timianstorvet og flere Steder og falbød sine Varer, der fornemmelig bestod i Pandekager, Bagværk, Kaffe, haardkogte Æg, og i Høstmarkedet af Æbler og anden Frugt. Det mest interessante ved dem var dog den store Kaffekjedel, indsvøbt i Tørklæder eller lignende Omslag. Ret som det var lød Raabet fra Eierinderne: 'Kom og kjøb god varm Kaffe!' Stundom med Tillæg: 'To Skilling Koppen.' Og gamle Ola Li trakterede endog med Mjød i glassevis. Priserne maa kaldes helt moderate; thi for en Pandekage, et Æg eller et Glas Mjød betaltes 1 Skilling.

Gjøgler og 'Kunstmagere' saasom Bajadser og Linedansere indfandt sig, gjorde sine Kunststykker eller fremviste sine Rariteter. Gamle Ringo i sin Bajadsdragt stod paa Stillads udenfor Hotel du Nord eller ved Arbejdshuset paa Hospitalberget og skreg og deklamerede paa sin Vis.»

På Torget fikk altså handelsfolk lov å sette seg opp handelsboder og selge sine varer slik de har fortsatt fram til denne dag, selv om torgselgerne, etter ombyg-

15. februar 1961 sto denne tegningen av Aftenbladets Tegner Henry Imsland på trykk. Det var ved Mortepumpa, midt på Torjå, byens koner hentet friskt vann og ferske nyheter.

gingen av Torget, foretrekker den mer lune Domkirkeplassen som var tenkt som et provisorium.

Handelsmenn som ikke hadde borgerkap i byen, måtte på 1800-tallet betale en riksdaler per uke i «stadepenge» for å få lov til å nytte byens torg til sin handelsvirksomhet. På Torget fantes justert mål og vekt som byens måler og veier hadde ansvar for – slik at en kunne unngå svindel i forbindelse med handelen.

Til Torget kom, som vi hørte, bønder fra Stavangers omland for å handle med kjøtt, smør, grønnsaker, saltet fisk heste- og bukkeskinn, huder, tran, never, tømmer og ullvarer. Mange bykoner var interessert i bøndernes varer, og som betaling kunne de by fram strikkektøy de hadde laget i ledige kveldstunder – i stedet for rede penger. Faste priser fantes det ikke, så pruttingen og diskusjonen om priser var livlig.

«Eggekoner» på Torget i 1930-årene. Foto: Anders Bærheims arkiv. Statsarkivet i Stavanger.

ARTIKKEL I STAVANGER AVIS OM HAUSTMARKEN 1859.

En beskrivelse fra haustmarken i 1859 lyder slik (ble tatt inn i «Stavanger Avis» i 1889 da Alexander L. Kielland var redaktør. Språket er moderat endret for å gjøre det mer lesbart):

«Allerede lørdag kom der noen få tilreisende, på søndag var der usedvanlig mange landsfolk i kirken, og mandag morgen var markedet i full gang og Torget allerede stappende fullt.

Og fra mandag fikk byen den uforglemmelige lukt, som hørte til et marked den gang. Visst kjentes duften av vadmel og 'hode Colognevann', men over dette lukten av gammelost og epler fra harang-jektene på Vågen, og fremfor alt gikk allverden omkring med noen gammeldagse duftende grønnsaker som nå er så godt som forsvunnet.

Hvor luktet ikke den tørrede malurt eller regnfang [reinfann] i store bunter, og den gamle troskyldige 'cepris' fra bondeha-

gene og krusemynte og karve og salvie og timian – timian framfor alt! – denne ærverdige markenslukst som blåste over hele byen med frisk nordvest – det er den vinden som fra gammelt av hører til haustmarken. Timian og nordvest og gammelost og epler tvers over Vågen, det var marked før brannen i 1860.

Men stundom regnet det så rennesteinene gikk med potteblått (et ubeskrivelig fargestoff som smittet av og bruktes til å farge vadmél), og alle de vakre hodeplagg klistret seg til ansiktet. Da blinket det i de blanke, lakkerte hattene som alle folk gikk med den gang – og trofast holdt det mørkeblå vadmél ut.

Men klededrakten var langt mer fargerik enn nå. Først tok mange av hardingene sine kvinnfolk med seg, og de røde liv og kvite skaut livet godt opp. Dernest var det de merkverdige austmenn (setesdøler) som i alminnelighet raget en høy hatt over mengden og som stod så rolige og tålmodige med hendene innstukne i bukseklaften oppe under skuldrene og lot seg beglo og bespotte av den innfødte ungdom.

Fjordbuenes og jærbuenes kvinner var ikke redd for å bruke ildgule og fiolette tørklær. Kom det regn, slo mang en et rødt skjørt over hodet, og grønt vadmél var hyppig å se.

Handelen var den gang så iøynefallende stor fordi hele omsetningen foregikk i to-tre dagers rivende hast.

Alt som fantes av penger, var rastløst i omløp, og store summer hopet seg opp i kjøpmennenes bøker for sent eller tidlig å utstrykes når de trange tider kom. Men så gikk det også med liv og lystighet som våre dager ikke kan oppvise maken til. Selve Torget var så tett pakket som vel mulig, og krambodene i nærheten var fulle av folk.

Byens ugudelige ungdom drev ikke bare sin handel, men også all sin ondskap innimellom de skikkelige bondefolk, som stod fortumlet og halvt sanseløse i all denne vrimmel. Noen løp med sine «varer» og innbilte landsfolkene at det var ekstra fine

nyheter. Båndstumper, gamle halstørklær, filler og skrap – alt ble falbudt med påtregende iver.

Andre, især lange gutter, gikk ustanselig og trakk bak i snippene på jentenes hodeplagg så det ség ut. Men jentene løftet det opp igjen på den ytterst mulige kant av håret og bandt en enkelt løs knute over som helst måtte holdes fast med haken – det var det fineste – så stod de med halvåpen munn og trykket haken ned i halsen.

Så var det de ukjerne guttene som bandt folk sammen ved hjelp av et seilgarn med en fiskekrok i hver ende – ja, noen drev det i sin vanartighet så vidt at de sydde pikenes skjorter forsvarlig sammen, slik at når samtalen endelig var forbi og man hadde sagt farvel, så måtte man likefrem sprettes fra hinannen for å bli skilt.

Andre fant glede i å skyte kittklatter med pusterør på de blanke hattene – og det var det gjeldeste – midt i ansiktet på hvemsomhelst.

Og når det ble mørkt og folk tok til å bli mer eller mindre fulle, så var det ingen ende på garpestreker og kommers man drev med bønder og landsjenter i de mørke gatene, hvor der verken var lys eller gass og sjelden politi.

Men hele dagen gikk handelen uforstyrret og like rivende. Alt hadde sin plass – unntagen hestehandelen, som hadde det urimelig lille Hestetorg [der Laugmannsgata møtte Brattegata ved dagens Domkirkeplassen]. Det ble drukket overhendig i sjappene. Men utover Skagen var der et brennpunkt for handelen.

I årene før brannen i 1860 var hardangerjektenes ankomst et av de ubedragelige tegn på at markedet nærmest seg. Allerede i begynnelsen av oktober begynte de første å komme innerst ved Felthusbyggen, de gamle kjente navn Ola Folkedal og Jondalsfolkene, og seinere kom de jakt på jakt med en uhyre hale av nye lysskinnende båter i alle størrelser. Store førebåter, oppi disse fiskebåter og inne i disse atter andre, akkurat som kinesiske esker, den ene inni den

andre, mindre og mindre, ragende høyt opp i luften. Når så alle jekter og skøyter var fortøyde, hendte det ofte at rekken gikk fra Telthusbryggen [Skagensiden] helt over Vågen til Dahlealmenningen [Stra´en] – på midten atskilt ved et par favners mellomrom, for at båtene som skulle inn til Torget kunne slippe igjennom – og dette mellomrom forbundet med planker som ferdsele gikk over. Det var en stadig fornøyelse for ungdommen å spasere denne tur over fartøyene fra skøyte til skøyte, fra Telthusbryggen til Strandsiden og tilbake.

Innefor denne rekken var Vågen stappende full av de vakre hardangerbåtene, og her foregikk en livlig handel. Der kjøpte jærbuen og fjordfolkene og øybuene og byfolkene hver sine båter: garn- og notbåter til sildefisket, ekspressbåter og spillbåter, færing og joller, skipsbåter og lystbåter og allslags båtinventar, årer og auskar. Som bekjent er hardingene Vestlandets dyktigste båtbyggere. En riktig slank, bredbordet, halvstor færing av det rette slaget var også en lyst å se på. Kyndige kjennere påstår likevel at hardangerbåtene ikke lenger er så fine i fasongen som i gamle dager. Men det tør komme av at det i de seinere år har vært krevd billigere priser og altså tarveligere arbeid.

Men hardingene førte annet med seg enn båter – det var gammelost og smør og epler og kålrabi og nøtter, stamper og kar, bøtter, koller og nederst i lasten var det bark og steinheller. Eplene lå i store binger på begge sider av rommet, like fra de store, fine gravensteiner og kaupanger og granater ned til matepler og rosenstrips og søtepler.

De kloke hardingene gjorde god forretning og kunne med like stor letthet og behagelig overtalelse avgjøre en handel, hva enten det var en fisker fra de ytterste holmer som skulle ha seg en båt, eller det var en av byens fine fruer som skulle se på stamper og vaskekar til datterens brudeutstyr. Det klingende hardangermålet hørtes rundt om i byen, men mest på Skagen og

tilstøtende gater, hvor hardangertrafikken var livligst, nærmest Telthusbryggen.

Det var den gang ikke så sjeldent å treffe hele familier ombord i jektene, hvor konen og en ung datter gjerne var med på byreisen. De kledelige, skinnende kvinnekrakter lyste ganske opp i gatene. Mannfolkene drakt var mørkeblå vadmel – buksene forsynt med uhyre klaffer og noen utgrunnelige lommer, som det kunne hales et merkelig kvantum epler og ubegrensede mengder nøtter av. Nøtter var overhodet uunnagelig i marken – hardingene gikk alltid og knekket og spiste og spyttet nøtteskall utover alle gater.

Jærbuen hadde som regel en reserve av nøtter i den ene lommen og søtepler i den annen, som han galant trakterte de unnselige jentene med. Når jektefolkene ble leie av de viltre bygguttenes gnål og spillopper og jaget hele flokken i land, het det i kor, etterapende hardangermålet: 'Upp or jægt, din tausungje, du snauka og snauka i stronkjen og kjøp´ inkje noke, kors er.'»

4. juni 1859 kan vi lese følgende i «Stavanger Bystyres Forhandling»:

«Forestilling fra Politimesteren om at Bønder, der komme til Byen med Heste og Læs, henvises til Pladsen udenfor Møbelmagazinet [Nytorget] og at denne Plads tillige benyttes til Hestetorv ved Sommer og Høstmarkedet. Besluttet: Da Byens Borgere ere vante til at søge deres Forsyning paa det nuværende Torv, hvor de ikke blot erholde saadanne Varer, som bringes til Torvs med Heste og Kjærrer, men ogsaa for den største Deel saadanne, som søveis bringes til Byen, og da det nuværende Torv formeentlig udenfor Markedstiden afgiver tilstrækkelig Plads for alle de Bønder, der søge Torvet, ansees det uhensigtsmæssigt for Tiden at bestemme nogen anden Høstplads for Bøndernes Heste og Kjærrer. Derimod er der fra Formandskabets Side Intet at erindre imod at Pladsen udenfor Møbelmagazinet benyttes til Hestetorv under Sommer og Høstmarkedet.»

Politikammeret på Torget (fogd Holms

hus) ble revet i 1883 da politietaten ble flyttet opp i den gamle Kommunegården på Domkirkeplassen (det forhenværende Hotell du Nord).

Fra begynnelsen av 1900-tallet foregikk torghandelen fra noen treboder, de såkalte Jernbanebodene som stod plassert like ved jernbanetunnelen ved Vågen. «Klaumakken» kaltes en av torghandlerne som var kjent for sitt voldsomme temperament. Dette inspirerte selvsagt ungdommene til å drive ap med ham. Ved å banke i bodens bakvegg, fikk de flaskene hans ut av balanse slik at de truet med å dette ned fra hyllene – og frukten ned på golvet. Til ungdommens store spenningsfryd, fulgte da vanligvis det forventede vulkanutbruddet fra A. Andersen, som var Klaumakkens navn.

Da trebodene ble revet, måtte Andersen og de andre torghandlerne flytte ut på selve Torget. Derfra annonserte Klaumakken sine varer ved bl.a. å si: «Æbler, så søde som Pigernes Munde!»

Samme måned som Lars Oftedal begynte å gi ut sitt Stavanger Aftenblad i september 1893, skrev han følgende i avisen

Torget under krigen. Fra Dreyers bok: «Byen og menneskene».

(14.09): «Stortorget mener vi, frembyder fremdeles et næsten betagende skue. Al denne vrimmel af folk og kjærrer og kjød og fisk og rodfrugter og grønsager og frugt og blomster og alle mulige ting, som gjøres behov for i en husholdning – forunderligt! Storartet! Det er næsten ufremkommelig sommetider, og det uagtet vort udmærkede politiopsyn holder alt i en beundringsværdig orden og en noget nær male-risk symmetri. Men det er jo en overmaade glædelig trængsel. Folk gaar der og morer sig ved at maatte kryse og krybe sig frem. Kronene ruller og ruller i tusental udaf husmødrenes tasker over i bondens og fiskerens lommer.»

Innerst i Vågen samlet fiskehandlerne seg. Det var vanlig at fedrene handlet fisk i gamle dager. Min grandtante, Inga Skadberg (1878-1955) var hushjelp hos overlærer Eeg-Larsen og hans frue, Sofie Cederbergh, i Løkkeveien 47. Og i hennes tilfelle var det «enepigen» som handlet på Torget.

Stavanger havn og torg i 1950-årene. Foto: Anders Bærheimsarkiv. Statsarkivet i Stavanger.

Hun hadde vokst opp på en kystgård på Eigerøy, så hun hadde god greie på fiskekvalitet. Da hun klaget over at en av torskene var «så raue i auene», svarte fiskehandleren: «E'kje du raue i auene?» Dette var før det ble holdt smilekurs i service-yrkene!

Fortsatt utgjør torghandelen et fargerikt og levende bilde av Stavanger som alle ønsker skal tas vare på. Produktene som tilbys, vitner om årets syklus og livets gang. Et sommerlig torg fullt av blomster i alle fargeskalaens nyanser er rett og slett et vakkert skue. Årets første poteter, gulrøtter, reddiker og andre grønnsaker frister enhver gane, selv om torghandlerne etter hvert har fått konkurranse både fra pizzarestauranter og kebabsjapper. Torgbodene har fått et nytt årlig toppunkt gjennom Gladmatfestivalen da et rikt utvalg av smaksprøver tilbys den som tar sjansen på å gi seg i kast med det uprøvde.

Stavanger valgte Torget som sitt «Tu-

senårssted» som skulle få en oppjustering i forbindelse med årtusenskiftet og gjøres til byens åpne markeds og møteplass, eller «den nye allmenningen» som prosjektet også kalles. Det var meningen at det nye Torget skulle stå ferdig «oppusset» til åpningen av Stavanger som europeisk kulturbymarked i 2008. Det var skifte av nytt ledningsnett for vann og kloakk som åpnet muligheten for at arkeologene fikk anledning til å se «dyper» ned i byens fortid, uten at det altså hjalp noe særlig når det gjaldt å fastslå alderen på Stavanger som bysamfunn.

Statuen av Alexander L. Kielland fikk et «friminutt» fra all entreprenørvirksomhet, støy og støv på Torget og han ble for anledningen plassert i sin gamle skolegård på Kongsgård. Men han lengter trolig tilbake til plassen der han fortsatt har utsyn mot sjøen og verden utenfor den vesle kystbyen, og der han for sitt indre ser «Familiens Haab» stevne inn Vågen med skipper Wor-se ved styrehjulet.

En ask skal plantes som byens tuntre på «Tusenårsstedet» på Torget. Treet har sine

røtter i, og skal gi assosiasjoner til norrøn mytologis verdenstre og den første mann: Ask. Fire vannrenner skal samle regnvann og føre det ned i en tidevannsbrønn som skal få plass i nederste del av Torget, før vannet finner sitt naturlige avløp i Vågen. Byen gleder seg til framtidens Storstue står ferdig, helst også med ny aktivitet og gamle torghandlere på plass.

Skipsverftet ved Torget

«Jacob Kielland & Søn»s «Hjemmeverft» lå like ved firmaets byeieendom, Torvet 6 (nå: Ankerbygget). Jernbaneskinnene har siden endevendt «Kiellandverven ved Torvet». Svære tømmerstokker fra verftets brygge kom for dagen i forbindelse med utgravingen av tomten til Ankerbygget på 1950-tallet.

Det var Jacob Kielland som kjøpte denne eiendommen på Torget av kjøpmann Lauritz Smith da han kom til Stavanger i 1750. Jacob Kielland giftet seg med Elisabeth Schanche som bl.a. ættet fra byens fineste familier Godtzen og Trane. Dermed styrket han sin sosiale posisjon i byen. Sønnen Gabriel Schanche Kielland overtok det solide handelshuset faren hadde etablert og utvidet det slik at han til slutt ble en av landets mest velstående borgere. Pengene tjente han først og fremst på skipsfart. Sine forretningslokaler hadde han først i Nedre Strandgate 7-9, men siden fikk han sin bolig og sine kontorer i Torvet 13 og 6. Gabriel Schanche Kiellands sønn, Jacob Kielland d.y., overtok handelshuset ved farens død i 1821, og handelshuset ble oppløst ved hans død igjen i 1863. Hans svigersønn, konsul Jacob Kastrup Sømme, arvet Torvet 6 som han lot ombygge. Ved Sømmes konkurs i 1889, overtok brødrene Haabeth huset, men i 1950-årene ble det revet for å gi plass til Gjensidige-bygget og Ankerbygget.

Det var Alexander L. Kiellands farfar, Jacob Kielland d.y. som anla «Hjemmeverftet» i Vågen i 1846. I årene 1847-1857 ble det bygd fem større seilskuter på dette verftet. Disse fem skutene var skonnertene

«Ebenezer», «Richard Cobden», «Veranda», barken «Talisman» og den største av dem alle: fregatten «Jacob Kielland» på 191 kommerseselester. Knud Kaisen var skipsbyggmester for disse skipene med unntak av «Talisman». I Sandvigen hadde handelshuset Kielland et annet verft som eksisterte fra 1793 til 1884. Andre skipstømmermestere som arbeidet ved dette verftet var far (Johannes) og sønn (Andreas) Robertsen og Peder Gjesdal, morbror til Peder Severin Krøyer. Alle disse tre var bosatt på Sølvberget, der Kulturhuset i dag befinner seg.

Brønnen på Torget

8. desember 1955 hedret Hotel Atlantic den gamle offentlige brønnen som stod på Torget i Stavanger fram til 1867, ved å oppkalle en restaurant etter pumpen ved denne brønnen. Seinere har Stavangers informasjonsblad for pensjonister valgt Mortepumpen, et kjent og kjært Stavangersymbol, som navn og logo. Den offentlige brønnen på Torget som siden ble navngitt «Mortvedt-pumpen» som ble forenklet til «Mortepumpå», har en historie som i alle fall går tilbake til 1600-tallet. På 1630-tallet ble nemlig plassen foran brønnen steinsatt, og i 1637 hadde denne brønnen fått nytt lokk.

I 1701 hører vi at bybrønnen ble utstyrt med pumpe, og dette året ble det også vedtatt å reparere brønnhuset slik at det kom tak over selve brønnen. Bare tutene fra de to pumpene stakk deretter fram fra overbygningen slik en kan se det på Henry Imslands tegning fra 1961. Der har Imsland også fått med at dette var den mest populære møteplassen for byens tjenestejenter som sørget for å utveksle nyheter og sladder om byens mennesker og forhold mens de fylte sine bøtter og spann med livgivende drikkevann for liten og stor. Dessuten var kvaliteten på vannet så god at noen valgte å gå like til Torget etter vann til kaffen, selv om de hadde andre alternativer.

Brønnen med pumpe kom på private hender da kjøpmann Østen Østenson

Mortvedt kjøpte en eiendom på Skagensiden av Torget (5) i 1813, men kjøpmannen lot folk få forsyne seg av det gode drikkevannet på Torget som fordem, men etter denne sunnhordlingen fikk brønnen navn for resten av sin «levetid».

I 1844 fikk smed Peder Oftedal lønn for å reparert pumpen ved Torget. Den pumpen ble for øvrig utvidet året etter. Arbeidet ble dobbelt så dyrt som budsjettet når det skulle graves, steinsettes og bygges et lite hus over brønnen.

I 1845 var altså pumpeverket på nytt i forfall, og brønnen hadde sterkt behov for rensing og renovering. Det ble derfor satt i gang utbedringer av brønnen – og utvidelse av byens viktigste vannreservoar ved branner, og på denne tiden: byens eneste offentlige brønn.

Etter avsluttende utbedringer i 1846 hadde brønnen fått en diameter på ca. 6 meter og en dybde på drygt 3 meter, noe som innebar at brønnen rommet 85 000 liter vann. Dette var nødvendig for å tilfredsstille behovet til byens sentrumsinnvånere samt til mannskaper på besøkende seilskuter. Kostnadsoverskridelsene ble store, noe som førte til offentlig refs for den ansvarlige byråkrat, branninspektør Isaach Feldthus. 600 kroner var den gang mye for å sikre byen skikkelig vannforsyning, mente bystyreprésentantene.

Men folk som brukte brønnen, var fornøyd, og på formiddagstid var den byens viktigste møteplass. Ved «Torvebyggen» hadde byens tjenestepiker hatt sin faste møteplass i uminnelige tider, og med vannbøttene hengende fra vasselene ble det utvekslet nyheter og sladder til den store gullmedalje. Carl Lous skriver: «Tjenestepigerne hadde – spesielt i Tørke – sin Børs her, hvor Aar og Dag flere ferske Nyheder bragtes tiltorvs end blant selve Byens ærverdige Børsforsamling. Men til Pigernes store Sorg er Pumpen forsvunden.»

I en vise som ble sunget omkring 1900, het det:

«Rundt Mortapompå stod di,
grein di, lo di,
fra Mortapompå drog di
te Stra'en hjem med nytt».

Tønnes Stavnem skriver: «Blant de bortkomne Sager er ogsaa den gamle *Torvepumpe*, en dobbel Pumpe indbygget i et Aflukke, hvorfra Pumpestængerne og 'Tuderne' stak fram. Brønden var før Vandværkets Anlæg Byens Hovedbasin. Her samledes blant andre – især om Sommeraftenerne – Tjenestepigerne fra den halve By med Vandbøtterne paa 'Vassælen'. Vandfyldingen skede efter Børt. Og de galante Sjøgutter, Haandværkssvende og Læregutter hjalp trolig til med Pumpningen og Vandets Transport til de respektive Hjem.»

I januar 1866 stod byens nye vannverk ferdig med vannledningsnett fra Mosvatnet. Deretter ble Mortvedt-pumpen fjernet. Allerede i 1867 ble den erstattet av fontenen som ble gitt byen i gave fra det engelske firmaet som hadde fått oppdraget med å legge vanneledningsnett fra Mosvatnet til Øvre- og Nedre Strandgate, Pedersgate, Kirkegate, Øvre- og Nedre Holmegate, Østervåg, Verksgate og Breigate. Fontenen er nå plassert foran Rosenkildehuset etter å ha tilbrakt en ambulerende tilværelse med stoppesteder blant annet i Byparken, ved Den Kombinerte Indretning og i Johannesparken.

Hvem har bodd på Torget?

Protokollen for næringsmanntall for 1736 viser at følgende personer dette året hadde hus som lå på Stavanger torg.

- 1) Lauritz Hillmann, borger og handelsmann.
- 2) Knud Westlye, borger, kjøpmann og fattigforstander.
- 3) Peder Valentinsen, assessor (meddommer i høyesterett), negotient (handelsmann).
- 4) Lauritz Westlye, borger og handelsmann.

- 5) Nicolai Abelgaard, borger og gullsmed.
- 6) Anna Aagaard, enke etter Johan Aagaard, driver kjøpmannskap.

Eiendomstakst for 1745 – Tovet

- 1) Gabriel Hillmanns grunn, sjøgrunn og hauge tvers overfor.
- 2) Lauritz Hillmanns grunn og sjøgrunn.
- 3) Nicolai Abilgaards grunn og hauge.
- 4) Paulus von der Lippes grunn og hauge.
- 5) Anders Smiths grunn og hauge.
- 6) Knud Westlyes grunn og sjøgrunn.
- 7) Peder Valentinsens påboende grunn
- 8) Henning Smiths grunn.
- 9) Jens Tours grunn og hauge.
- 10) Morten Morup enkes grunn og hauge.

Ekstraskattemanntallet for Torvet i 1764

- 1) Mønsterskriver Rosenkildes enke.
- 2) Byfogd Tobiesen.
- 3) Peder Lind.
- 4) Ole Knudsen Boy.
- 5) Lauritz Hillmann.

Torget i 1960 årene. Fra Dreyers bok: «En gammel by full av nytt».

- 6) Nicolai Abilgaard.
- 7) Oberstløytnant Smith.
- 8) Anders Smith.
- 9) Jens Tour.
- 10) Oberstløytnant Lachmann.
- 11) Justisråd de Fines enke.
- 12) Henning Smith.
- 13) Kammerråd Valentinsens enke.
- 14) Jørgen Westlye.
- 15) Lauritz Smiths enke.

Utkast til branntakstprotokoll for Torvet i Stavanger 1765/66

- 1) Oberst Smith.
- 2) Anders Smith.
- 3) Henning Smith.
- 4) Jørgen Westlye.
- 5) Jens Asches enke.
- 6) Madame Smith.
- 7) Petersen von Fyren.
- 8) Ole Knudsen Boy.
- 9) Lauritz Hillmann.

Torget for tusenårsstedet ble oppusset.

- 10) Fru Valentinsen.
- 11) Nicolai Abilgaard.

Skattelikning for Torvet 1773

- 1) Peer Lind, baker.
- 2) Fru Hammer.
- 3) Samuel Windius, skoleholder.
- 4) Fru Heusner.
- 5) Scheel, kammerjunker.
- 6) M. Prebend, prokurator.
- 7) S. Hillmann, kjøpmann.
- 8) Frau Valentinsen.
- 9) Oberst Smiths arvinger.
- 10) Byfogd Schjøtz.
- 11) Fru Ferry.
- 12) Madame Petersen.
- 13) Henning Smith kjøpmann.
- 14) Holbey, kapellan.
- 15) Lauritz Smith, kjøpmann.
- 16) Petersen, fyrforvalter.
- 17) Undahl, kapellan.
- 18) Jonas Thorsen, skipper.

- 19) Madam Petersen.
- 20) Gjertrud Tyrholm, kjøpmannsenke.
- 21) Jacob de Rytter, handlende.
- 22) Jacob Kielland, kjøpmann.
- 23) Lohmanns enke.

Skattelikning for Torvet 1790

- 1) Johan Jacob Benetter, kjøpmann.
- 2) En krambod.
- 3) Peder Lind, baker.
- 4) Løytnant Diurhuus.
- 5) Prokurator Bahr.
- 6) Gabriel Schanche Kielland, kjøpmann, borger fra 1783. (Torget 7).
- 7) Thomas Angel, kjøpmann, borger fra 1785.
- 8) Gabriel Schanche Kielland, kjøpmann (Torget 13)
- 9) Gustavus Sahlqvist, karduanbereder (garver).
- 10) Lunde, klokker.
- 11) Gjellebøl, prost.
- 12) Petersen, fyrforvalter.

Som vi ser er innvandrere godt representert når det gjelder eierskap til sen-

trale eiendommer i Stavanger utover hele 1700-tallet.

Folketelling for Torvet 1801

- 1) Hercules Weyer Sundt (30), fullmektig på kjøpmannskontor, Sibylle S. Heldt, kone (29). Barn: Hans Gabriel Buchholm Sundt (1), Tjenere: Joren Larsdatter (19), Marthe Johannesdatter (19). Claus Martine (26), losjerende student og informator.
- 2) Ole Bryne (44) borger og småhandler, kone Siri Olsdatter (45). Barn: Ole (20) på en sjøreise som volontør. Ole jr. (17), Jonas (15). Tjener: Gunnela Andersdatter (21).
- 3) Friderich Hansen (39) prokurator, kone Karen Rønneberg (27). Barn: Rasmus C. (5). Karel E. Rønneberg, konas bror, på besøk (21). Tjenere: Friderich W. Hielm (17) skriverdreng, Gunder Sørensen (25), gårdskar, Malene Giødesdatter (27), Magla Olsdatter (23).
- 4) Johan Heinrich Faust (47), vaktmester, kone: Antonette F. Bech (39), jordmor. Maren M. Faust (19), fosterdatter. Guri Evertsdatter (21), tjenestepike. Andreas Chared (27), Benjamin Oliver (26), begge ugifte og losjerende, prisemesetere på to franske priseskip.
- 5) Jens Saxe Lindahl (24), baker [Torvet 7], kone Anne C. Dahl (27). Barn: Michael S. (1). Tjenere: Jens Olsen ((27), Elling Svensen (19), innrullert matros, Knud Grønnestad (15), Guri Jacobsdatter (22), Karen Olsdatter (22). Lene R. Dahl (29), konens søster, ugift. Michael Saxe (54), konens morbror, ugift, forhenværende skipper, lever av sine midler. Cornelius F. Saxe (13), av familien.
- 6) Jacob Ulrich Holfeldt (64) major og sjef for 3dje bataljon av vesterlenske regiment, kone Karen Torstrup (61), gift 2. gang. Tjenere: Ole Erichsen (24), Dorothea Tolleivsdatter (30), Gjertrud Tollaksdatter (31), alle ugift.
- 7) Gabriel Schanche Kielland (41), (Torvet 6), kjøpmann og stadskaptein og første representant, kone Johanna Margaretha Bull (44). Barn: Axeliane (15), Jacob (13), Jonas Schanche (10). Konens søsterbarn: Axeliane Zetlitz (9), Mette C. Zetlitz (8). Tjenere: Svend S. Lime (60), krambukar, Jens Ellingsen (20), kontorbetjent, Gunder Gundersen (21), oppvarter, Thore Hansen (28), gårdskar, Rachel Gyrop (56) husholderske, Serine Thilon (24), krambujente, Malene Olsdatter (27), Marthe Henrichsdatter (22), Anne Johansdatter (24), alle ugifte.
- 8) Gustavus Sahlqvist (68), garver, kone Anne M. Sachariasdatter (59). Barn: Henning (29), garversvenn, Bolette (16). Tjenere: Malene Stigsdatter (24), Gudmund Gudmundsen (21). Arve Sahlqvist (70), mannens bror, enke-mann, garversvenn.
- 9) Lyder Sahlqvist (32), garversvenn, kone Anne A. Paulsen (23). Barn: Augustus (1).
- 10) Ole Hielm (30), skipper, farer nå fra Hamburg, kone Elisabeth Sahlqvist (23). Barn: Paul (1).
- 11) Andreas Lunde (63), klokker i Stavanger, kone Margaretha Skår (68), gift 2. gang. Tjenere: Inger Johannesdatter (49), Joren Olsdatter (45), begge ugift.
- 12) Rejer Gjellebøl (65), prost og sogneprest, kone Marie E. Stahl (47). Barn: Cathrine (22), Gunnil (17), Anne W. (11). Tjenere: Thosten Olsen (25), landsoldat, Kirsten Olsdatter (72), ugift, Marthe Lardatter (23), Karen Klengsdatter (18).
- 13) Åsmund Gundersen (44), farer som matros utenbys fra, kone Marthe Sørensdatter (41). Barn: Gunder (18), matros, Christine (12).
- 14) Berent Smith (30), personalkapellan i Stavanger, men som grunnet sykdom nå ikke kan forrette sitt embete, kone Helene M. Kielland (34). Tjenere: Karine Olsdatter (18), Ingeborg Jørgensdatter (42), ugift, Else Ask (57), ugift,

sengeliggende under fledføringskontrakt hos forbemeldte.

- 15) Cornelius Angel (43) midler fra familien, kone Elchen Kielland (43). Barn: Margaretha (18).

I 1801 bodde det 96 mennesker på Torget i Stavanger.

Branntakstprotokollen for Stavanger 1807-1817 viser følgende huseiere på Torget.

Vestre side:

- 1) Hercules Weyer Sundt, gård og sjøhus.
- 2) Lars Rasmussen, baker, gård, sjøhus og et halvtak.
- 3) Jens Saxe Lindahl, baker (Torvet 7), gård og sjøhus.
- 4) Endre Evertsen, kjøpmann, gård sjøhus og halvtak.

- 5) Gabriel Schanche Kielland, agent, gård, tak på dobbel brannfri kjeller og tilbygg med vognremisse (Torvet 6).
- 6) Johanna Margaretha Smith, gård, halvtak til brennehus.

Østre side:

- 7) Gabriel Schanche Kielland, gård, lysthus, tak på brannfri kjeller, sjøhus.
- 8) Gustavus Sahlqvist, garver, gård, bryggeri, garveri.
- 9) David Zuschlag, gård, tømret sidebygning, brennehus.
- 10) Stiftsprost Støren, gård, tømmerbygning, bryggeri, stolpebod, stall og fehus.
- 11) Martha Sørensdatter, gård, tømret tilbygg.
- 12) Johan Henrich Faust, vaktmester, gård halvtak til bryggeri og smie.

Dør med preg

Av Axel H. Leversen

For en del år siden utga Fortidsminneforeningen en plakat med 22 bilder av dører med preg hentet fra hele landet: «Velkommen inn!» Stavanger er representert her med en flott utskåret teakdør som har innfelte, prismeslippede glassruter.

Denne døren ble laget for familiefirmaet, S. Leversen i 1920-årene, og plassert som hjørnedør til butikken i Kirkegaten 9. (På den tiden hadde Leversen også butikk i nabohuset, Vævergaten 3 el. Søregeaten el. Arneageren. Denne butikken hadde navnet, Leversen & Co. Da husene ble slått sammen i 1936, ble også firmaene slått sammen til S. Leversen AS.) Dessverre er detaljene om dørens produksjon forsvunnet.

Teakdøren er utsmykket med Leversens logo, en tomat. Tomaten, som kan defineres både som frukt og grønnsak, skulle vise sat-

singsområdet butikken hadde den gangen. I ca. 50 år sto den på hjørnet i den gamle butikken, inntil butikken ble ombygd i 1969. Da ble døren plassert på lager i 20 år til den fikk sin nåværende plassering, mellom eiendommene, Sonjagården (Arneageren 5) og Leversengården (Kirkegt. 9), i samband med ombyggingen av førstnevnte.

På slutten av 80-tallet ble S. Leversen AS overtatt av Norsk Reiseeffektfabrikk AS (Stavanger Reiseeffekt AS); i dag er det Tore Lie AS som eier eiendommene. Taggere har tilgriset døren med spraymaling i siste årene, så den flotte døren har vært et sørgelig syn. Like før jul i fjor sendte jeg en henvendelse til huseieren med anmodning om at døren ble renoveret. Det ble prompte utført, så nå har døren atter kommet til heder og verdighet.

Enn så lenge.

FORD SIDEN 1922. MAZDA SIDEN 2004. VOLVO SIDEN 2008.

I Kverneland Bil er vi glad i kultur. Derfor har vi i flere tiår aktivt støttet kulturlivet i regionen – jazz, litteratur, teater, festivaler. Derfor har vi lokalt samtidskunst på veggene. Og derfor er vi en stolt og spent sponsor for Stavanger2008.

2008 er et merkeår for oss i Kverneland Bil også. Slik som 2004 var det. For ikke å snakke om 1922. Kall det gjerne flerkulturelt: Nå finner du nyhetene fra både Ford, Mazda og Volvo i lokaltene våre på Forus. Vi sees!

Kverneland Bil
www.kvernelandbil.no

Barndomsminner fra Stavanger på begynnelsen av 1940 - tallet

av Hans Jakob Andreassen

Stavangerens lesere har i fem nummer av bladet blitt delaktige i pensjonert lektor fra Eik Lærerrhøgskole, Hans Jakob Andreassens, barndomsminner fra vår by i siste del av 1930-årene. Vi har nå foretatt et lite tidsprang, til 1940, og skal avrunde hans artikkelserie med å følge ham til panikkdagene i byen i april 1940.

Barnebiblioteket

(I bøkens verden kan en finne mange typer forbilder. Vi fant bilder av både Spitfire og Messerschmidt. De ble bokstavelig talt våre forbilder.)

Da verste vinteren var over, fikk vi lov til å flytte tilbake til Våland skole igjen. Livet ble mer normalt.

Mellom vinter og vår kommer det en periode hvor det kan være vanskelig å finne på noe å gjøre. Snøen er borte, isen på Mosvannet er gått opp, og det er for tidlig å begynne å sparke fotball eller hoppe paradis.

Bøkene jeg fikk til jul var for lengst utlest. Jeg fikk låne et par bøker av Svein, og han lånte av mine. Det begynte å bli kjedelig om kveldene.

Da sa storebroren til Svein, som gikk på gymnaset, at han skulle på biblioteket og låne bøker til en stil. Vi kunne være med hvis vi kunne oppføre oss ordentlig. Så skulle han vise oss barnebiblioteket. Det var en uventet ære for både Svein og meg å få gå til byen med en gymnasiast som studerte på så høyt nivå.

Ole ga klar beskjed om at vi måtte oppføre oss ordentlig. Det betydde å gå seks skritt bak. Han ville ikke være bekjent av å drasse på småunger.

Han fulgte oss til døra på biblioteket, men da fikk det være nok med barnepikeoppgaven. Han sa tydelig fra at han ikke

ville ha følge med oss hjem. Vi fikk klare oss sjøl.

«Han skal treffe ei jente på lesesalen» – gjetted Svein.

Biblioteket holdt til i en stor, gammel trebygning nedenfor Petrikirken. Det hadde visst vært sykehus der i gamle dager. Ole gikk inn på oversiden av bygningen. Der var biblioteket for de som var over 15 år. Der var det også et rom med lange bord hvor en kunne sitte ganske stille og lese. Der måtte en ikke hviske en gang!

På nedsiden, i kjelleretasjen, var det barnebibliotek. Vi gikk inn den malingslitte, grønmalte døra, så ble vi stående innenfor og snu oss rundt til alle kanter. Rommet var lavloftet med bøker rundt på alle veggene. Det var en ubestemmelig lukt der inne, en blanding av guttesvette, våte klær og syrelukt fra bøker som var iført nye omslagsbind.

Til venstre innenfor døren var en slags disk hvor det satt en dame. Hun hadde briller og sort hår som sto ut til alle kanter. Det var nok hun som passet på alle bøkene.

Hva skulle vi gjøre nå? Kunne vi gå bort i hyllene og ta en bok og gå hjem med? Den sorte damen med brillene var skarp til å oppdage usikkerheten vår.

«Skal dere låne bøker?» - spurte hun ganske hyggelig i stemmen. «Har dere vært her før?»

Det virket som hun kjente kundene sine og skjønnte at vi var nye. Hun snakket gan-

ske vennlig og dempet, men virket samtidig som hun var fullt ut i stand til å stoppe slagsmål på biblioteket. Men vi skulle ikke slåss. Vi ville se på bøkene hennes.

»Hvis dere ikke har vært her før, kan dere gå rundt og titte på bøkene, men dere får ikke låne noe hjem. Da må dere først ha fylt ut et skjema og få underskrift av foreldrene deres. Så skal dere få lånekort, og da kan dere låne.»

Jeg hadde alt oppdagat et lite, rødmalt bord hvor det sto oppstilt noen bøker. «Flyvningens historie» - med bilde av fly utenpå - den tok pusten fra meg. Det var en flunkende ny og ubrukt bok med mange store bilder. Jeg fikk satt meg på en barne-stol inntil bordet og begynte å bla i boka. Den var helt fersk og topp aktuell. Den hadde til og med fått med bilder av Spitfire og Messerschmidt-jagere.

«Svein, nå slutter vi med krigsskip. Vi må begynne med fly i stedet!»

Svein fikk se boka.

«Denne bogå må me få tag i!»

Vi fikk med oss hvert vårt skjema hjem til underskrift. Med skjemaet i handa sprang vi oppetter Kongsgaten og ut Lagårdsveien. Så strøk vi ned igjen. Det hadde tatt en time. Vi var andpustne da vi stormet inn døra til biblioteket igjen. Det gjaldt å sikre seg boka med «Flyvningens historie».

Bibliotekdamen var litt overrasket over hastverket vårt, men godtok underskriftene vi kom med. Hun så strengt på oss og formante oss til å være forsiktlige med bøkene og ga oss et lite kort med lomme i. Det var bibliotek kortet vårt som viste at vi kunne låne bøker.

«Flyvningens historie» var fremdeles ledig. Vi slapp å slåss for den. Vi leverte boka til damen som åpnet boka aller bakerst. Der fant hun et lite kort som hun puttlet i mitt bibliotek kort og puttlet begge deler ned i en liten kasse bak disken. Boka ble stemplet på et pålimt ark på siste side. Der sto det hvor lenge vi kunne ha boka. Jeg var førstemann til å låne den.

Vi gikk hjem til Svein med «Flyvningens historie» og opp på loftet med en gang. Hvilket fly skulle vi spikke først?

Det var kaldt på loftet. Det var bare først i april. Vinteren hadde ikke sluppet taket.

Svein og jeg sto med boka på høvelbenken og bladde. «Flyet i krigens tjeneste» var siste kapittel. Der var bilder fra 1. verdenskrig. Gamle to-dekkere svingte seg i lufta. «Den røde baron» opptrådte med medaljer på brystet.

Så var det moderne italienske fly som bombet etiopiske tropper. Det var bilder fra borgerkrigen i Spania. Guernica, sto det. Det var et vemmelig ord å lese.

På de siste par sidene var det bilder av moderne engelske og tyske fly. Hva var forskjellen på Spitfire og Messerschmidt? Hvilket fly gikk fortest? «Junker 52» var et tre-motors tysk bombefly. Det var svære greier.

Meningen var jo at vi ikke bare skulle glane på bilder. Flyene skulle produseres, der og da. Vi måtte heller begynne med enmotors fly, for propellen ville bli et problem. Men så oppglodde som vi var, kunne det ikke være noe virkelig hinder. Vi skulle få propellen til å gå rundt!

Det tok omtrent en time å produsere en Spitfire uten propell. Sideroret lot vi være en del av flykroppen, høyderoret måtte vi felle inn. Satt vingen på oversiden eller undersiden av flyet? Boka lå med bildene framme på en haug med høvelspon i enden av høvelbenken. Det var lett å finne ut av slike problemer.

Det var kaldere på loftet enn jeg hadde trodd. Det ble et par dager i senga etterpå med halsesyke. Jeg satt i senga med skjerf rundt halsen og «Flyvningens historie» på dyna. Storesøster flyttet opp på loftsrommet mitt, jeg fikk hennes seng nede i leiligheten i 2. etasje.

Da jeg ble så frisk at jeg fikk være oppe, kunne jeg stå i stuevinduet og se opp på Lagårdsveien. Det kom en veldig klapping av hestehover og skrangling av kjerrehjul.

Det var soldatene som hadde vært inne på nøytralitetsvakt på Madlamoen som nå dro ut over Jæren. Skulle de på øvelse, eller skulle de reise hjem?. Det var en uendelig rekke med soldater, hester, kjerrer og kanoner. Feltkjøkken hadde de også. Det var en stor, rullende suppegryte med ovn under som de kunne fyre i, og høy, svart skorstein.

Nå var det nesten ingen igjen til å forsvare Sola flyplass. Godt at vi var nøytrale. Forresten hadde russerne sluttet å krige i Finland.

Mor kom på det katolske sykehuset for å ta mandlene. Der kom hun inn den 1. april og skulle ligge en uke. Den 7. april kom hun hjem med drosje, sår i halsen etter operasjonen og med beskjed om å være forsiktig og holde seg inne. Hun skulle bare spise suppe og eggedosis.

Eggedosis? Til hverdags? Det var jo 17. mai-kost!

I mellomtiden hadde far en overraskelse til mor: Det var kommet stikkontakt på kjøkkenet og ny varmeovn. Mor gikk på kjøkkenet og trodde hun var kommet til

Tysk infanteri. Til venstre byens kommandant oberst von Beeren.

Fra Dreyers bok «Byen og menneskene».

Syden. Nå var kjøkkenet plutselig blitt det rommet det var lettest å varme opp.

Den 8. april var vi hjemme begge to, mor og jeg, og gikk oppe og ruslet. «Flyvingens historie» ble gjennom søkt med begeistring, men mor var ikke særlig interessert verken i Spitfire eller Messerschmidt. Hun leste «Alle Kvinners Blad» som hadde ligget og ventet på henne mens hun var på sykehuset.

Om ettermiddagen kom «Aftenbladet». Engelske krigsskip hadde lagt ut miner ved Stord.

Hvordan skulle det gå med Nattrutten nå? En stor tysk båt var torpedert utenfor Lillesand. Hester og soldater fløt i vannet. Tyske soldater ble reddet i land og plassert i bedehus og skoler. Hva var dette? Det begynte å bli spennende. Hva ville Nygaardsvold si nå? Eller utenriksminister Koht?

De sa foreløpig ingenting.

9. april 1940

(Den dagen kom krigen til Stavanger, men far var flink til å finne på råd)

Tirsdag 9. april. Far gikk tidlig på postkontoret. Mor og jeg lå i sengene våre. Jeg skulle få enda en dag hjemme før jeg gikk på skolen. Måtte jeg ta mandlene jeg også med de stadige halsesykene mine?

Da kom det en sterk dur, som i løpet av et par sekunder gikk over i et voldsomt motorbrøl. Huset ristet, rutene klirret.

Vi for opp og så ut av hvert vårt vindu, mor ut av vinduet som vendte opp mot Lagårdsveien. Var det biler som kappkjørte på Lagårdsveien? Jeg sto i pyjamasen og tippet ut av vinduet nedover mot jernbanelinja. Hvor kom alt bråket fra?

Men duren var forbi. Alt var stille igjen. Den grå aprilmorgenen lå over husene og trærne borte ved kirkegården som vanlig. Da kom duren igjen, og i løpet av sekunder gikk den over i et øredøvende motorbrøl. Nå var jeg forberedt. Jeg hadde ikke gått fra soveromsvinduet. Flere store, tremotors fly kom i lav høyde langs jernbanelinja og forsvant innover mot sentrum. Det var så vidt de ikke snittet hustakene.

Flyene var borte på et øyeblikk. Men jeg hadde fått med det viktigste: På flykroppen var det et rundt, hvitt felt med et svart kors. Det måtte være tyske fly, krigsfly! Jeg hadde også observert tre motorer på hvert av de to flyene jeg kunne se fra den siden av huset hvor jeg sto: Tyske fly - tre-motors - JU 52 - tyske bombefly!

«Hva er dette for noe?» -Mor kom faren i nattkjolen. - «Tyske bombefly, JU 52!»

«Bombefly!» sa mor forskrekket. «Hva gjør de her? Det er jo ikke krig her! Skal de bombe oss?»

Da ringte telefonen nede i første etasje. Det var litt uvanlig. Klokka var bare åtte. Det tok litt tid før noen gikk ut i gangen og tok den. Telefonen ringte og ringte. Den gamle vertinnen kom snublende ut i gangen. Hun hadde ennå ikke fått på seg håret.

Så ropte hun opp trappen: «Fru Andreassen - det er telefon til Dem!» - Mor okket seg, fikk på seg morgenkåpen og tøflene og gikk ned. Det var far. «Tyske tropper har tatt Oslo og Egersund og Bergen, og nå kommer de visst også hit! Dere må kle på dere og gå i kjelleren hvis flyene kommer igjen. Kanskje de skal bombe jernbanelinja!» Da kom den forferdelige duren igjen. Observasjonen min ble bekreftet. Men det var umulig å rekke å springe i kjelleren. Flyene kom og var borte igjen på et øyeblikk. De fulgte jernbanelinja inn mot sentrum.

Så gikk flyalarmen. Det var uhyggelig å høre tutingen. Denne gangen var det ikke øvelse.

Vertinnen var forferdet. - «Kle på dere og sitt nede hos meg. Det er tryggere her nede. Hva er det som holder på å skje?» - undret hun.

Etter at flyene var borte, ble det stille og rolig. Vi satte oss ned i stuen i første etasje. Vertinnen fikk på seg klærne og kom med varm hyllebærssaft til oss. Den var fra bærene på busken som sto ved hageporten. Det hjalp på såre halser.

Hva gjorde de på skolen nå? Fikk de fri?

Telefonen ringte igjen. Det var far. «Nå har det vært skyting ute i fjorden. De sier at «Eger» som lå ved brygga her er senket. Sykebilen har kommet flere ganger og hentet sårede nede ved brygga. De skyter ute på Sola. Har dere vært i kjelleren?»

«Kommer du hjem?» - spurte mor engstelig. «Det er jo krig i landet!»

Men far kunne ikke gå fra. Alle var på plass på postkontoret som vanlig. «Hold dere i første etasje hvis dere får lov. Der er det tryggere.»

Vi slo på radioen. Det var ekstra nyhetssending. Tyske tropper var gått i land i mange byer. Kongen og regjeringen hadde dratt fra hovedstaden. Det var luftkamper over Fornebu og Oslofjorden.

Men var ikke vi nøytrale? Skulle ikke vi holde oss utenfor krigen?

Det hadde vært skyting ute på Sola. Var

mors tremenning Thor kommet med i krigen? Hadde ikke han ansvaret for forsvaret av flyplassen? Hvordan skulle det gå når han ikke hadde noen på Madlamoen som kunne hjelpe til med forsvaret? De var jo reist bare for noen dager siden!

Utover formiddagen ble alt rolig igjen. Flyene holdt seg unna. Vi lurte oss opp til oss sjøl i andre etasje for å spise frokost.

Jeg bladde i flyboka. JU 52. Der var bildene. Alt sternte. Hva ville bombeflyene her? Skulle de slippe bomber? Ville de ødelegge jernbanelinja inn til Stavanger? Eller ville de ødelegge jernbanestasjonen? Det hadde de gjort mange steder i Polen. Ville de ødelegge hele byen? Jeg husket bildene fra avisene og bladene: brennende polske byer, finske byer med nakne skorsteiner uten hus rundt.

Far ringte fra postkontoret igjen. «Flyene har sluppet bomber her nede i byen, men de er ikke eksplodert. De ligger i Strandgata. Nå kom det en tropp tyskere marsjerende forbi posthuset. Jeg sto i vinduet og så på, de kom nesten ikke fram for

folk som kom løpende og ville se dem!» Det kom ikke flere fly. På kjøkkenet gikk mor i gang med middagen. Det var nesten uhyggelig å være i andre etasje. Det var så lang vei ned til kjelleren.

På Lagårdsveien gikk trafikken som vanlig.

Avisbudet slengte Aftenbladet i gangen. Jeg var kjapp til å åpne entrédøra. Avisen lå på matta, men på veggen hang den gule plakaten: Tvangsevakuering. Var det nå det skulle skje? Skulle vi ut på landeveien med kofferter og håndkjerre og få suppe av Røde Kors? Vi hadde jo ikke noen håndkjerre!

Far kom hjem. Storesøster kom hjem. Hun hadde ikke sett noen tyskere. Men bombeflyene hadde hun både sett og hørt oppe fra Hermetikklaboratoriet.

Vi spiste middag. «Hvordan så tyskerne ut? Hva var det som hendte ute i fjorden? Kastet flyene bomber nede i byen?»

«De hadde stålhjelm og grønne uniformer, og så hadde de maskinpistoler, og i beltet og i støvlene hadde de håndgranater.»

– «Da var det antakelig en Schmeichel

Tyske soldater marsjerer inn på Kongsgård. Fra Dreyers bok «Byen og menneskene».

maskinpistol eller noe sånt», sa jeg. «Hvor dro de hen?»

- «Jeg hørte de skulle til politikammeret», sa far. «Nå må du ta på deg. Du skal ned i kjelleren og lempe vedskier ut av kjellervinduet».

Far sto utenfor mens jeg tok de lange vedskiene forsiktig ut det åpne kjellervinduet. Så ble vinduet lukket igjen og far stablet opp vedskiene i en haug utenfor vinduet. Nå hadde vi et tilfluktsrom. Datt det en bombe i gata utenfor, ville vedskiene fange opp både lufttrykk og splinter.

Far tok en rull med brunt limbånd og limte i kryss på soveværelsesvinduene. I hver vindu satte han en lem fra spisestuebordet. «Det vil hindre glasssplinter i å fyke rundt i rommet».

Det var noe beroligende over all denne aktiviteten som far satte i gang. Den viste at vi ikke var avmektige og forsvarsløse. Far visste råd for alt, selv om det var krig. Vi følte oss alt tryggere.

I skumringen så jeg oppover til Lagårdsveien. Der var uvanlig stille, men 30 meter ovenfor Lagårdsveien satte en enslig tysk soldat opp et maskingevær på et stativ. Selv ruslet han omkring med gevær på skulderen og stålhelmet på hodet. Det var den første soldaten jeg så. Han skulle holde vakt ved transformator kiosken.

Det ble mørkt og gatelysene ble ikke tent. Men så lenge det ikke var helt mørkt, kunne vi se den ensomme skikkelsen som vandret rundt på vakt ved maskingeværet.

Sett at jeg hadde hatt et gevær. Kunne jeg ha skutt på han da? Det var jo et levende menneske, selv om han var fiende og snakket et språk jeg ikke forsto. Han kom fra et sted, noen ventet på at han skulle komme hjem. Spiste han kveldsmat klokka sju?

Kanskje jeg kunne ha skutt i bakken foran han og skremt han vekk? Det var sånn vi gjorde når vi kastet stein på banden fra Muségata som ville stjele epler.

Så kom 7-nyhetene. De fortalte om landgang i mange byer. Før vi var ferdige

med å snakke om alt det uventede som hadde skjedd i løpet av dagen, kom det et merkelig innslag klokka halv åtte. En mann som het Quisling holdt et innlegg hvor han sa at han nå var statsminister fordi Nygaardsvold hadde flyktet, og at han hadde dannet en ny regjering. Folk måtte holde seg i ro, ellers kunne det bli krig. Da kunne noen bli drept, men derfor måtte de gjøre som han sa. Da ville alt bli bra.

Var det ikke krig? Talen etterlot far som et stort spørsmålstejn. Hva var det som skjedde?

Var det risikabelt å legge seg til å sove? Ikke kle helt av deg, sa far. Ha resten av tøy et liggene parat på en stol ved senga.

Storesøster kom ned fra loftsrommet og sov på divanen i spisestua. Da ble det kortere vei til kjelleren.

Vi sov rolig hele natten, ikke en lyd gjorde natten forskjellig fra tidligere netter.

Panikkdagen

(Nå evakuerer vi, og Stavanger brenner.)

Far dro på postkontoret tidlig på morgenen. Jeg skulle få være hjemme en dag til, for å bli helt god i halsen. Gikk de andre på skolen?

Det var ikke mer å se til tyskeren med maskingeværet oppe ved transformator kiosken. På Lagårdsveien gikk trafikken ut og inn som vanlig.

Mor og jeg satt på det gode, varme kjøkenet og spiste frokost. Mor var fremdeles sår i halsen etter operasjonen og spiste veling og eggedosis, jeg fikk brød. Så var det den elendige tranen igjen. En skje med tyttebærsyltetøy aller innerst og tran ytterst - en forferdelig smaksblanding. Men det var ikke råd å slippe unna.

Vi fyrte opp i stua. Det var ikke noe vårlig ute, selv om det var 10. april.

Klokka elleve ringte det på døra. Jeg sprang ned og lukket opp. I gangen sto en dame i skinnkåpe med to jentunger. Det gikk noen sekunder før jeg kjente

Wehrmacht soldater på Stavanger stadion. Fra Dreyers bok «Byen og menneskene».

dem igjen: Beste vestkant-damen og de to døtrene.

«Er dere hjemme? Har dere ikke hørt det? Byen skal bombes! Vi må komme oss ut! Er din mor hjemme?»

Jeg slapp de tre inn. De stormet opp trappen. Jeg lukket døren og ruslet etter. Den gamle vertinnen åpnet døren til rommet sitt. «Hva er det som står på?»

«Jeg vet ikke. Hun sier byen skal bombes».

«Hvem sier det?»

«Vet ikke!»

«Gud - da må jeg se å få redd opp sengen min.» Hun forsvant inn og lukket døren.

Jeg gikk opp. Utenfor stuedøren stoppet jeg et øyeblikk. Innenfor hørte jeg hysterisk gråt fra et voksent menneske og et barn som gråt, som et svakt akkompagnement.

Det knøt seg i magen. Når voksne mennesker griner, er det noe voldsomt som skjer, både med de som griner og også med de som hører på. Som 11-åring følte jeg at jeg ikke hadde nok tyngde i meg til å få en dame på nesten 50 til å roe seg. Mor kom ut. «Sett dere i sofaen, så koker jeg en kopp kaffe»- ropte hun innover og fløy forbi meg. «Gå inn og snakk med dem, du, imens,»- sa hun til meg.

Det er ikke lett å snakke med en voksen

dame som er så redd at hun hulker. Hun var kommet seg på plass i sofaen, hadde fått av seg den bløte, blanke skinnkåpen og holdt et hvitt lommeterkle foran øynene. Hele kroppen hennes skaket.

Den yngste dattera lå med hodet i fanget hennes og gråt. Den eldste på tolv satt blek og taus rett opp og ned i den ene lenestolen.

Scenen var dramatisk. Jeg hadde ikke vært redd før. Nå kjente jeg redselen tok tak i magen, men jeg hadde jo fått beskjed om å underholde gjestene til kaffen var ferdig. Jeg håpet bare at mor kokte kaffen på gassen, hvor det gikk fort, og ikke på en av de langsomme platene på komfyren.

Det så ikke ut som de to i sofaen lot seg snakke fornuftig med. Den eldste datteren kunne kanskje være mottakelig for en samtale. Jeg prøvde: «Samler du på etiketter?» - men den bleke i stolen svarte ikke, ristet bare på hodet.

Da var jeg uttømt for samtale-emner. Jeg ga opp og satt bare og følte meg beklemt. Mor kom inn med et brett med kopper og asjetter.

Damen i sofaen stanset hulkingen et øyeblikk. «Har dere ikke hørt det? Vi må ut av byen før tolv. Byen skal bombes! Det er noen som har hørt det på engelsk radiol!»

Jeg kunne se at mor tenkte seg om. «Vi

får ringe far på postkontoret og høre hva vi skal gjøre».

Mor forsvant ned i første etasje. Hun banket på, fikk lov å bruke telefonen og la ti øre på telefonbordet. Det skulle mer enn en bombetrussel til før hun lot være å opp- tre høflig og korrekt.

Far kunne berolige henne, alt var rolig på byen. Alt gikk som vanlig på postkontoret.

Mor kom opp igjen og skjenket kaffe. Vestkant-damen tok seg litt sammen og tørket tårene fortvilet: «Jeg er helt alene, for mannen min er jo reist østover for å over- ta den nye stillingen. Vennene våre har alt reist fra byen. Ingen spurte om vi ville være med - jeg er så fortvilet.» Hulkingen startet på ny. Hun følte seg nok både såret og redd og forlatt.

«Vi har ikke noen planer om å dra fra byen, og vi har heller ikke noe sted å reise», sa mor. «Alt er visst normalt på byen. På postkontoret har de ingen ting hørt.»

Da sto den gamle vertinnen plutselig i døren. Hun måtte ha gått fort opp trappen, for hun var andpusten. «Jeg kjenner politi- mester Kvalsund, jeg skal ringe han og hø- re om han vet noe.»

Hun forsvant langsomt og tungt ned trappa.

Etter den første kaffekoppen stoppet hulkingen. Mors «Mor Monsen» og skips- kjeks med brun ost dempet fortvilelsen en- da mer.

Vertinnen kom opp igjen. På politikam- meret hadde de ikke hørt noe. Det var ikke gitt noen beskjeder fra høyere hold. Det var bare å ta det med ro.

Vertinnen måtte sitte sammen med oss, hun også. Det var beroligende å være flere sammen.

«Se opp på Lagårdsveien - nå begynner folk å rømme!»

Det var den tynne datteren som hadde stått i vinduet og observert. Det var en ty- delig strøm av folk på vei utover, noen på sykkel, andre til fots.

«Jeg går opp og snakker med dem.» Vertinnen forlot kaffebordet og gikk ned til

seg selv. Hun tok på et sjal og en hatt, og gikk langsomt og besværlig opp til hoved- veien og sto og så på trafikken. Så kunne vi fra vinduet se at hun snakket med no- en som nesten ikke hadde tid til å stoppe, men bare snudde på hodet i farta før de hastet videre.

Vertinnen kom tilbake. Nå var hun gan- ske andpusten igjen. «De var så uhøflige - de bare fløy! De ville ikke høre på meg! Alle sier de har hørt at byen skal bombes klokken to - da må alle ha forlatt byen. Jeg prøvde å si til dem at politimester Kvalsund ikke visste noe, men det brydde de seg ikke om. Nå ringer jeg Kvalsund igjen!»

Men Kvalsund kunne ingen ting si, an- net enn at det var rykter på byen om bom- bing, men det var ikke kommet noe fra no- en pålitelige kilder.

Det kom flydur over byen. Et par fly viste seg. Det satte støkk i oss, men de var tyske. Det kunne jo ikke være tyskerne som ville bombe byen, nå som byen var tatt?

Hvorfor skulle noen bombe byen? Var det for å ødelegge for tyskerne? Jeg hus- ket på bildene fra Warszawa, hus som sto i brann, gater fulle av flyktninger.

Flyktingestrømmen på Lagårdsveien økte. Vi sto alle i stuevinduet og så på de som dro. Vi ble mer og mer usikre. Men klokka gikk mot to.

Da kom far fra postkontoret. «Det er ganske vilt på byen. Alle vil dra. Postkonto- ret stengte nå. Det er vel nærmest panikk i byen. Vi har snakket om posthyttene ute på Boganes som står tomme. Kanskje vi kun- ne dra dit. Jeg har nøkler.»

Storesøster kom fra Hermetikklabora- riet. Hun var av den rolige typen, men nå var hun usikker. «Mange drar ut av byen. De tror engelskmennene vil ødelegge hav- na og jernbanestasjonen, så ikke tyskerne kan bruke dem.»

Mor trakk far med ut på kjøkkenet. «Vi må ta med oss disse andre, sa hun og nik- ket inn mot stua. «Vi kan ikke gå fra dem. De er helt fortvilet. Alle de fine vennene de- res har reist sin vei.»

Så gikk de inn igjen. «Kanskje vi kunne dra til Boganes,» sa far. «Postmannslaget eier tre hytter der ute. Da kom vi i alle fall ut av byen. Men det er ikke noen sengeklær der. Kunne dere dra hjem og hente noe klær og noe sengetøy? Vi må vel overnatte, så får vi se hvordan det utvikler seg.»

«Hvordan skal vi komme til Boganes?»

«Det går vel busser.»

Hvordan var det med bussene? Gikk de ennå?

Da kom den unge av vertinnene opp trappa. «Nå har vi bestemt at vi drar til noen som har familie på Hommersåk. Vi har fått tak i en liten lastebil som kommer om et par timer og henter oss. Vil dere sitte på utover?»

Det var redningen!

Etter mange telefoner til forskjellige drosjeholdeplasser skjønnte vi at det var håpløst med drosje.

Hvordan skulle gjestene våre komme hjem og hente klær? Jentene ville være med mor sin. De turde ikke slippe henne av syne, og nå skulle byen bombes.

Tyske skip ved Strandkaaien. Fra Dreyers bok «Byen og menneskene».

De tok på seg yttertøyet og gikk opp på Lagårdsveien. Etter en stund fikk de kapret en tom drosje på vei innover mot byen. De ble kjørt hjem, og mens bilen ventet, fikk de rasket med seg noen dyner og noen klær i et par kofferter.

På under en time var de tilbake.

Imens hadde vi pakket. Soveposen min skulle selvfølgelig være med. Vinterfrakkene, vinterkåpene, støvler, noe tok vi på oss, andre ting ble pakket ned i et par store kofferter. I en gråhvit, stor tøysekk som far kalte «skipssekk» fikk vi plass til tre dyner og noen tepper. I siste liten kom mor på at vi måtte ha mat med. Jeg ble sendt opp på hjørnet for å kjøpe brød. Jeg fikk de to siste. Folk kjøpte mat i panikk.

Så kom lastebilen. Den var ikke stor. Mor med den såre halsen og den gamle vertinnen fikk trengt seg inn i styrehuset ved siden av sjåføren. Den pene vestkant - damen med skinnkåpen, de to døtrene,

storesøster, far og jeg og den yngste vertinnen klatret opp på lasteplanet med koffertene, sekken og de sammensurrede dyne- ne. Det ble ganske fullt. Vi måtte sitte rett ned på lasteplanet, som var sleipt og skit- tent av et eller annet.

Sånt kunne en ikke tenke på når alterna- tivet var å bli igjen i byen og bli bombet.

Jeg satt i ly av styrehuset ved siden av far, med kraven på den slitte, gamle vin- terfrakken brettet opp. På hodet hadde jeg brun skinnlue med øreklaffene nede og på bena beksømstøvler. Far hadde sixpence og en gammel, gul vindjakke. Alle hadde vi gamle, varme klær på oss.

Storesøster hadde grå anorakk og nik- kers, det samme hadde den yngste vertin- nen. Hun var nok over femti, og jeg vis- ste ikke at så gamle damer kunne opptre i nikkers, men hun var sportslig anlagt og hadde nok vært på noen påsketurer i Ryfylke-fjellene.

Den som skilte seg ut, var hun med den nydelige skinnkåpen. Hvis byen skulle bombes, huset deres brant og hun mistet alt, ville hun i alle fall ha ett ordentlig plagg hun kunne gå med, sa hun.

Etter turen på det skitne lasteplanet var det store sjanser for at skinnkåpen ikke ville være skikket til å fylle den oppgaven. Men hun måtte jo først av alt prøve å berge livet, både sitt eget og døtrenes.

Så brøytet vi oss fram utover La- gårdsveien. Sykler og håndkjerrer og noen få biler hadde samme mål som oss: Ut av byen før den ble bombet klokken seks. Folk gikk i tett stim og bar med seg så mye de orket. Det var en menneskelig flodbølge. Det gjaldt å skynde seg, men mange vis- ste ikke hvor de skulle, bare komme vekk fra byen.

Jeg kjente scenen igjen fra filmavisa og avisbilder. Sånn hadde folk nede i Europa flyktet ut når byene ble bombet. Jeg tenkte på finnene, på polakkene og spanjolene.

«Blir vi tvangsevakuert nå?» spurte jeg far. Ordet «Tvangsevakuering» hadde jeg

lest hver dag i over et år på den gule plaka- ten nede i gangen.

«På en måte», sa far, Han hadde hele tiden vært skeptisk både til bombetruelsene og evakueringen, men følt seg tvunget til å gi etter for presset fra oss andre. «Men det er vel likevel mest *frivillig* evakuering dette her».

«Får vi suppe av Røde Kors når vi kom- mer fram?»

«Nepp»- sa far. Men han var alltid så skeptisk. Han gikk alltid ut fra at vi bare måtte hjelpe oss sjøl. Var det ikke vår tur til å få suppe av Røde Kors ?

Jeg var på en måte glad for at vi nå flyktet fra byen, bort fra bomber og flyangrep. Når alt kom til alt, visste jeg ikke om jeg hadde turt å gå opp på loftet hvis det lå en brann- bombe der. Det var lett nok å være kjeppe- høy i teorien, men når det virkelig kom til konkret handling, var det ikke sikkert motet hadde strukket til, selv om jeg visste hva som skulle gjøres med brannbomber.

Det var tre hytter som postfolkene eide på Boganes. En av dem var en hovedhytte på to etasjer med kjeller under.

Så var det to andre, små sommerhus hvor postfolkene kunne komme og bo om sommeren.

Hovedhuset hadde kjellerinngang på utsiden, og kjellerdøra ble låst opp så vi kunne springe fra de to andre hyttene og søke ly når bombinga begynte.

Alle hyttene ble fulle av postfolk som hadde med seg familiene sine. Vi fikk en halv bungalow til disposisjon, med to soverom med fire køyer og stue med vinkelsofa.

Vinterkulda satt i veggene. Far greide å fyre opp i ovnen. Det var litt ved i en stabel utenfor, men den var råt, og kubbene freste og kokte når de ble satt på ovnen til tørk.

Bare en lampe ble tent. Rundt lampa surret vi noen klær. Det måtte ikke komme noe lys ut, og det var ikke noe å blende vin- duene med. Frakker og kåper måtte vi jo ha på oss.

Det var en lettelse at vi hadde klart å komme ut av byen. Når ville bombinga begynne? Hvordan ville det se ut i Stavanger etterpå? Hvor mye ville bli ødelagt? Jeg hadde sett bilder av utbombede finske byer: Svarte skorsteiner, sammenraste hus og uframkommelige veier. Når skulle vi få komme tilbake til byen og se ruinene?

Men vi hadde berget livet. Jeg hadde mor og far og storesøster rundt meg. Jeg følte meg sterk og trygg. Far kunne ordne opp. Mor ville alltid finne noe vi kunne spise.

Vi delte på køyene da vi la oss med alle klærne på. Bare sko og støvler ble tatt av. Far gikk oppe hele natta og fyrte.

Det kom noen kraftige drønn ute fra Sola utpå kvelden. Var det bomber? Vi hørte skyting av forskjellig slag. Noen av postfolkene dro opp på Jåttånuten for å se. Far fikk ikke lov av mor. -»Bli her og fyr!» sa mor.

Kvelden etter sto vi i mørket utenfor posthyttene og så det tyske luftskytset skyte sporlysgrenater etter fly som vi ikke kunne se, bare høre. Det var en disig, overskyet og kald vårveld. Alle lys var slukket over alt. Blendingen var effektiv.

Sporlysgrenatene gikk på kryss og tvers i lufta. De skjøt fra Sola, fra Auglendshøyden, fra Varden, fra havna i Stavanger, fra taket til Strong nede i byen. Det drønnet av tunge granater. Jåttånuten ble opplyst av kraftige lysglimt. Var det bomber som falt på Sola flyplass?

Plutselig oppsto et rødskjær bak Hinnaåsen hvor vi visste Stavanger lå. Rødskjæret vokste og vokste og farget etter hvert hele nordhimmelen.

«Nå brenner byen»- sa far.

Da hadde det vel ikke hjulpet stort om jeg hadde kastet kladdeboken med glansbildene og de tre bunkene med etiketter som lå på loftet hjemme.

Men jeg ba en inderlig bønn inni meg: Gud bevare Lagårdsveien og alle husene rundt og endene i Breiavatnet, og Gud bevare alle båtene nede ved kaien.

Etter å ha tenkt meg litt om la jeg også til: Og Gud bevare Våland skole og alle der.

Det fikk holde.

Handelsbanken | Stavanger Sentrum

Du finner oss i Verksgata 24 (like v/hurtigbåt-terminalen)
En bank for både privat- og bedriftskunder!

-en solid bank - nærmere deg!

Handelsbanken Stavanger Sentrum, Postboks 7034, 4001 Stavanger
Telefon 92 22 33 44 – mail:sentrum.stavanger@handelsbanken.no
www.handelsbanken.no

Foto: Kristian Jacobsen

Du kan nesten ikke
ungå å få det med deg

Stavanger Aftenblad • Aftenbladet.no • Aftenbladet Radio • TV Vest

Stavanger Aftenblad
MEDIEHUSET

Fra heden nord for Skagen, 1885
Av P.S. Krøyer, en av Skagenmalerne.
Bildet tilhører Skagens Museum.

Noen ser bare skyer – vi ser glimt av sol

**Kunsten å bruke sunn fornuft er å velge selskaper som er under-
analyserte, upopulære og undervurderte. Denne investerings-
filosofien har gjort SKAGEN til en av Norges fremste fondsforvaltere.**

SKAGEN er et uavhengig forvaltningsselskap og vår eneste virksomhet er fondsforvaltning. Vi har som overordnet mål å gi våre andelseiere best mulig avkastning for den risikoen de tar. SKAGEN tilbyr syv fond - tre aksjefond, to pengemarkedsfond og to obligasjonsfond. Dette utvalget av fond gir mange investeringsmuligheter.

SKAGEN har kontor på Skagen 3, Torgterrassen i Stavanger. Kom innom for en uformell prat eller ta kontakt med oss på telefon 04001 eller 800 SKAGEN. Du kan også lese mer om oss på www.skagenfondene.no.

Kunsten å bruke sunn fornuft

Kunnskap er vår styrke...

Ernst & Young leverer tjenester innen:

- ▶ Revisjon og direkte relatert rådgivning
- ▶ Økonomisk og finansiell rådgivning
- ▶ Skatte- og avgiftsrådgivning
- ▶ Risikostyring og datasikkerhet

Vassbotnen 11 Forus, pb. 8015, Stavanger
tlf.: 51 70 66 00, faks: 51 70 66 01

 ERNST & YOUNG
Quality In Everything We Do

www.ey.no

SPECIALTILBUD

TIL MEDLEMMER I BYHISTORISK FORENING I STAVANGER

KAMPANJE:

Kraft, mod og haab.
Sigval Bergesen
- **samfunnsbygger av**
1905-generasjonen
Helge Ole Bergesen
Veil. pris: kr. 348,-
Medlemspris: kr 195,-

Alexander L. Kielland
- **«I slekt med hele byen»**
Gunnar A. Skadberg
Veil. pris: kr. 295
Medlemspris: kr 145,-

Et på kjøkkenet i Rogaland
Marit Størseth (red.)
Veil. pris: kr 375,-
Medlemspris: kr 275,-

Fjordabåtene
- **Rutebåter, ferjer og hurtigbåter**
i Rogaland 1955-2005
Jone Laugaland
Veil. pris: kr 395,-
Medlemspris: kr 195,-

Den lengste historia
- **Rogaland 10 000 f.Kr. - 1350 e.Kr.**
Tor Obrestad
Veil. pris: kr 395,-
Medlemspris: kr 195,-

NYE BØKER:

«Øve dammen i Junaiten»
Gunnar A. Skadberg
Veil. pris: kr 348,-
Medlemspris: kr 304,-

Fotografi frå Ryfylke 1880-1940
Morten Heiselberg og Ola Søndena
Veil. pris: kr 395,-
Medlemspris: kr 347,-

Bøkene kan kjøpes ved henvendelse til Rogaland Historie- og Ættesogelag i Bergelandsgt 30.

Wigestrand

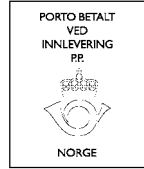
www.wigestrand.no

E-post – adresser

For i størst mulig grad å kunne redusere våre utgifter ved utsendelser av innbydelser og annen informasjon til våre medlemmer, ønsker vi å benytte e-post. Vi vil derfor be alle som har e-postadresse, om å sende denne til Harald Sig. Pedersen. Til deg som har fått ny e-post adresse, har du gitt beskjed om endring ?

*Harald Sig. Pedersen, Grytningskroken 4, 4041 Hafslsfjord,
tel.: 51 55 61 99, pede7@online.no*

B

Returadresse: Byhistorisk Forening, Postboks 351, 4001 Stavanger

---

Styret i Byhistorisk Forening 2008

Hans Eyvind Næss

Eiganesvn. 56, 4009 Stavanger
Tlf. p. 51 52 91 34
mail: hans.nass@arkivverket.no

Harald Sig. Pedersen

Grytingskroken 4, 4041 Hafrsfjord
Tlf. p. 51 55 64 99
mail: pede7@online.no

Elsa Grimnes

Torfæusgt. 56, 4009 Stavanger
Tlf. p 51 52 02 29
mail: elsa@saft.no

Petter Løhre

Blomsterveien 1, 4022 Stavanger
Tlf. p 98 20 36 57
mail: Petter.lohre@lyse.net

Vigdis Ofte

Verven 38, leiligh. 613, 4014 Stavanger
Tlf. p. 99 51 23 82
mail: vigdis.ofte@wigestrand.no

Per Marthon Møland

Statfjordsvingene 20, 4028 Stavanger
Tlf p. 51 54 15 00
mail: per-mm@online.no

Karin Noer

Eckmannsbakken 2, 4005 Stavanger
Tlf. p. 51 52 54 56
mail: go-jon@online.no

Bodil Wold Johnsen

Leiv Eriksonsgt. 52, 4009 Stavanger
Tlf. p. 51 53 15 82
mail: bjohnsen@stavanger.kommune.no

Vigdis Hovda

Verven 14c, 4014 Stavanger
Tlf. p. 51 55 74 02
mail: vigdis.hovda@hesbynett.no

Hva har stått i Stavangeren?

Redaksjonen har utarbeidet en forfatter – og emneoversikt fra starten i 1991.

Denne oversikten kan du finne på websidene våre:

www.byhistoriskforening.org